

AUTOREFERAT PRZEDSTAWIAJĄCY OPIS DOROBKU I OSIĄGNIĘĆ NAUKOWYCH

1 IMIĘ I NAZWISKO

dr Michał Kubiak

2 WYKSZTAŁCENIE

2.1. Posiadane dyplomy i stopnie naukowe

2007 r. – **doktor nauk humanistycznych w zakresie nauki o polityce** – Uniwersytet Gdański, Wydział Nauk Społecznych [tytuł pracy: *Polityka społeczna wobec ludzi starych w Polsce w latach 1991–2003* – promotor: prof. zw. dr hab. Adam Gwiazda; recenzenci: prof. zw. dr hab. Zdzisław Puślecki (UAM w Poznaniu), prof. zw. dr hab. Andrzej Chodubski (UG)]

1999 r. – **magister politologii i nauk społecznych** (specjalizacje: stosunki międzynarodowe, edukacja polityczna) – Uniwersytet Gdański, Wydział Nauk Społecznych (tytuł pracy: *Europejska polityka Związku Radzieckiego okresu Michaiła Gorbaczowa – koncepcja i rzeczywistość* – pod kierunkiem prof. zw. dra hab. Wojciecha Multana)

2014 r. – **kinezygerontoprofilaktyka** (studia podyplomowe) – Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku

2012 r. – **organizacja pomocy społecznej** (studia podyplomowe) – Uniwersytet Gdański

2012 r. – **menedżer badań naukowych i prac rozwojowych** (studia podyplomowe) – Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie

2.2. Zainteresowania naukowe i inne formy edukacji

Podczas studiów magisterskich moje zainteresowania koncentrowały się wokół dwóch obszarów: stosunki międzynarodowe, szczególnie dotyczące Europy Wschodniej (uwieńczone praktyką studencką w Departamencie Europy Wschodniej Ministerstwa Spraw Zagranicznych

RP) oraz studia regionalne – byłem członkiem Lęborskiego Bractwa Historycznego (organizacji społecznej działającej na rzecz popularyzacji i rozszerzania wiedzy historycznej o ziemi lęborskiej), w którego biuletynach opublikowałem pierwsze teksty popularnonaukowe.

Od momentu zatrudnienia w Instytucie Politologii UG (1999 r.) zajmuję się – zarówno naukowo, jak i dydaktycznie – polityką społeczną. Jeszcze w trakcie przygotowania rozprawy doktorskiej rozpocząłem udział w programie badawczym *Agenda Bezdomności – Standard aktywnego powrotu na rynek pracy* (2005–2008) [EQ/o28/A/d2/2005] Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL, Towarzystwa Pomocy im. św. Brata Alberta – Koło Gdańskie, Uniwersytetu Gdańskiego oraz Pomorskiego Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.

Moja rozprawa pt. *Polityka społeczna wobec ludzi starych w Polsce w latach 1991–2003*, obroniona 22 czerwca 2007 r., została uznana dwa lata później za **najlepszą pracę doktorską w konkursie Prezydenta RP Polskie wyzwania: państwo – tożsamość – rozwój (2009)** w kategorii *Spółeczeństwo i polityka społeczna*.

W związku z zainteresowaniami naukowymi skoncentrowanymi na polityce społecznej wobec ludzi starszych i ich aktywizacji podjąłem studia podyplomowe z zakresu kinezygerontoprofilaktyki, umożliwiające mi opracowywanie programów, prowadzenie zajęć sportowo-rekreacyjnych dla seniorów oraz realizację w praktyce idei aktywnego starzenia się.

W międzyczasie brałem również udział w licznych seminariach, warsztatach oraz szkoleniach poszerzających moją wiedzę – zarówno w sferze naukowej i praktycznej, jak i w obszarze dydaktyki. Byłem uczestnikiem m.in. *Laboratorium Inicjatyw Dydaktycznych UG*, warsztatów doskonalenia umiejętności mówienia w języku angielskim *Academic speaking skills* dla pracowników UG oraz pilotażowego kursu *Dydaktyka akademicka* – w formie łączącej kształcenie na odległość z zajęciami stacjonarnymi (*blended-learning*), realizowanego w ramach projektu rozwojowego POKL 4.1. *Program wdrożenia nowoczesnych elementów kształcenia w Uniwersytecie Gdańskim* (podnoszenie kompetencji dydaktycznych kadry akademickiej).

3 INFORMACJE O DOTYCHCZASOWYM ZATRUDNIENIU W JEDNOSTKACH NAUKOWYCH

od VII 2007 – Instytut Politologii Uniwersytetu Gdańskiego (Zakład Polityki Publicznej i Społecznej) – adiunkt

1999–2007 – Instytut Politologii Uniwersytetu Gdańskiego – asystent

2001–2010 – Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna – asystent

W międzyczasie podejmowałem współpracę dydaktyczną z: Akademią Wychowania Fizycznego i Sportu w Gdańsku (wykłady i ćwiczenia w latach 2000–2002), Pomorską Wyższą Szkołą w Starogardzie Gdańskim oraz Europejską Szkołą Wyższą w Sopocie (zajęcia z zakresu polityki społecznej i pracy socjalnej).

4 WSKAZANIE OSIĄGNIĘCIA wynikającego z art. 16 ust. 2 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach w zakresie sztuki

4.1. Tytuł osiągnięcia naukowego

Polityka społeczna wobec ludzi starszych w Polsce w kontekście współczesnych zmian i wyzwań – w kierunku polityki senioralnej (cykl 15 powiązanych tematycznie publikacji)

4.2. Publikacje składające się na dorobek naukowy w ramach przedstawionego przedsięwzięcia

MONOGRAFIA W JĘZYKU POLSKIM

1. M. Kubiak, *Polityka społeczna wobec ludzi starych w Polsce na tle współczesnych przemian społeczno-gospodarczych*, Instytut Politologii UG, Gdańsk 2016, ss. 388 (ISBN 978-83-64970-05-4).

ARTYKUŁY NAUKOWE W CZASOPISMACH – W JĘZYKU POLSKIM

2. M. Kubiak, *Współczesne problemy demograficzne w aspekcie społeczno-gospodarczym*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2010, z. 16: *Spójność społeczno-ekonomiczna a modernizacja gospodarki*, pod red. M.G. Woźniaka, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, s. 182–195.

3. M. Kubiak, *Rodzinne domy pomocy jako forma opieki nad ludźmi starszymi – problemy funkcjonowania na przykładzie Gdańska*, „Prace i Materiały Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego” 2011, nr 2/3: *Wybrane problemy rozwoju demograficzno-społecznego Polski i metody ich badania*, s. 211–226.
4. M. Kubiak, *Wpływ polityki społecznej na warunki życia ludzi starszych w Polsce*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2012, nr 102: *Dokonania współczesnej myśli ekonomicznej. Egzemplifikacja pojęcia dobrobytu*, pod red. U. Zagóry-Jonszty i R. Pęciak, s. 90–100.
5. M. Kubiak, *Formy opieki dla ludzi starszych w wybranych państwach Unii Europejskiej – porównania z Polską*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Gdańsku” 2013, t. 25: *Demografia i bezpieczeństwo społeczne krajów Unii Europejskiej*, pod red. I. Sobczaka i M. Wyrzykowskiej-Antkiewicz, s. 123–137.
6. M. Kubiak, *Gminne rady seniorów z perspektywy lokalnej polityki senioralnej*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2018, nr 25, s. 101–117.

ARTYKUŁY NAUKOWE W CZASOPISMACH – W JĘZYKU ANGIELSKIM

7. M. Kubiak, *Silver economy – opportunities and challenges in the face of population ageing*, „European Journal of Transformation Studies” 2016, vol. 4, no. 2, s. 18–38.
8. M. Kubiak, *The consequences of demographic changes in the labor market – towards age management*, „Cywilizacja i Polityka” 2017, t. 15, nr 15, s. 461–478.
9. M. Kubiak, *Deficiency of physical activity in older people in Poland*, „Studia Humanistyczno-Społeczne” 2017, vol. 18, red. tomu W. Saletra, E. Trafiałek, R. Kubicki, UJK, s. 217–233.

ROZDZIAŁY W PRACACH ZBIOROWYCH

10. M. Kubiak, *Współczesne wyzwania demograficzne państw Unii Europejskiej*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa. Paradygmaty jutra. Wyzwania dla nauk społecznych wynikające z zagrożeń współczesnego świata*, t. 3, pod red. A. Piotrowskiego i M. Ilnickiego, Wyd. Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2012, s. 329–341.
11. M. Kubiak, *Uwarunkowania przeobrażeń współczesnych państw opiekuńczych Unii Europejskiej*, [w:] *Aspekty metodologiczne oraz teoretyczne w subdyscyplinach politologii*, pod red. Ł. Młyńczyka i B. Nitschke, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2013, s. 472–485.

12. M. Kubiak, *Uwarunkowania aktywności społecznej seniorów na przykładzie realizacji Programu ASOS przez organizację pozarządową*, [w:] *Polityka społeczna dla bezpiecznego rozwoju*, pod red. M. Leszczyńskiego i M. Kubiaka, Instytut Politologii UG, Gdańsk 2015, s. 337–353.
13. M. Kubiak, *Polityka senioralna w Gdańsku – przykłady lokalnych inicjatyw*, [w:] *Krajowe i międzynarodowe konteksty polityki społecznej*, pod red. J. Auleytnera, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. J. Korczaka, Warszawa 2016, s. 391–409.
14. M. Kubiak, *Polityka senioralna w wymiarze lokalnym – wybrane przykłady innowacji społecznych na rzecz aktywnego i zdrowego starzenia się*, [w:] *Społeczne innowacje zdrowotne w polityce władz lokalnych. Obraz obywatelskiej odpowiedzialności*, pod red. L. Bulińskiego, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2017, s. 169–184.
15. M. Kubiak, *Analiza porównawcza polityki senioralnej w skali lokalnej na przykładzie Gdańska, Sopotu i Gdyni*, [w:] *Dylematy polityki społecznej i pracy socjalnej – implikacje dla teorii i praktyki*, pod red. A. Chabior i M. Porąbaniec, UJK, Kielce 2017, s. 147–166.

4.3. Omówienie celu naukowego ww. prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

Wybór tematyki głównego osiągnięcia naukowego w latach 2008–2018 wynika przede wszystkim z moich dotychczasowych zainteresowań oraz doświadczeń badawczych skoncentrowanych na polityce społecznej, a także z zaangażowania w praktyczny wymiar działań polityki na rzecz ludzi starszych, związany z realizacją projektów i programów dla seniorów oraz członkostwem w Gdańskiej Radzie ds. Seniorów.

Przed uzyskaniem stopnia doktora byłem autorem pięciu rozdziałów w pracach zbiorowych:

- *Stosunek polskiej młodzieży do służby wojskowej*, [w:] *Polityka regionalna a historyczna i obronna świadomość Polaków*, pod red. J. Knopka i A. Marcinkowskiego, Instytut Nauk Politycznych, Katedra Edukacji Obronnej Akademii Bydgoskiej, Chojnickie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Bydgoszcz 2001, s. 419–426;
- *Proces starzenia się ludności Polski – wyzwanie dla polityki społecznej*, [w:] *Główne problemy badawcze i metodologiczne współczesnej politologii w Polsce*, pod red. A.J. Chodubskiego i M.J. Malinowskiego, Wyd. UG, Gdańsk 2006, s. 431–455;

- *Ubóstwo w Polsce w świetle różnych miar na początku XXI wieku w Polsce*, [w:] *Polska wobec współczesnych wyzwań globalnych i regionalnych*, pod red. E. Polak i M.J. Malinowskiego, Wyd. UG, Gdańsk 2007, s. 302–311;
- *Proces wydłużania średniego trwania życia i jego konsekwencje*, [w:] *Prawo do życia a jakość życia w wielokulturowej Europie*, t. 1, pod red. B. Sitka, G. Dammacco, M. Sitek i J.J. Szczerbowskiego, Wyd. UWM, Olsztyn–Bari 2007, s. 419–434;
- *Sytuacja bytowa ludzi starszych w Polsce na początku XXI wieku*, [w:] *Czynnik demograficzny w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski: przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*, pod red. I. Sobczaka, Marpress, Gdańsk 2007, s. 101–104;

artykułu naukowego w czasopiśmie:

- *Istota i znaczenie minimum socjalnego i minimum egzystencji w polityce społecznej*, „Studia z Teorii i Praktyki Polityki” 2004, vol. 1, nr 2, s. 71–84;

a także recenzji książki M. Dobroczyńskiego, *Ekonomiczne mocarstwa Unii Europejskiej*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2003, ss. 233: „Cywilizacja i Polityka” 2004, nr 2, s. 289–291.

Po uzyskaniu w 2007 r. stopnia doktora nauk humanistycznych w centrum moich zainteresowań znalazły się problemy zmian polityki społecznej państwa wobec ludzi starszych w kontekście jej dostosowywania do wyzwań związanych ze starzeniem się ludności oraz praktyczne aspekty wzrostu roli samorządu i organizacji pozarządowych w realizacji zadań polityki społecznej i kształtowaniu się polityki senioralnej.

Moje zainteresowania naukowe niezmiennie – w sumie od 16 lat – koncentrują się zatem na polityce społecznej wobec ludzi starszych (podejmowana przeze mnie problematyka jest kontynuacją, a zarazem istotnym rozwinięciem zagadnień, które były podstawą mojej rozprawy doktorskiej). W ostatnich 10 latach zostały one jednak znacznie pogłębione o analizy i dodatkowe wątki, a także praktyczne doświadczenia w tym obszarze, wynikające z zaangażowania w działania organizacji pozarządowych na rzecz ludzi starszych:

- w sferze koncepcyjnej – tworzenie programów aktywizacyjnych dla seniorów (projekt *Aktywni bez względu na wiek* Towarzystwa Edukacyjnego „Wiedza Powszechna”);
- w sferze wykonawczej – m.in. projekt *Złota jesień seniora* Stowarzyszenia Przyjaciół Gminy Pszczółki oraz Fundacji dla Gdańska i Pomorza (opracowanie komponentu edukacyjnego i rekreacyjnego programu), projekt *System Aktywizacji Społeczno-Zawodowej w Gdańsku* Klubu Mieszkańca – Stowarzyszenia WAGA (komponent usług społecznych).

Udział w tych działaniach pozwolił mi na tworzenie i wdrażanie programów nakierowanych na osoby starsze (wywierających pozytywny wpływ społeczny) i wykorzystywanie w praktyce wyników moich badań. Znacząco poszerzyło to moją wiedzę i doświadczenie z punktu widzenia roli odgrywanej przez organizacje pozarządowe w polityce społecznej państwa wobec ludzi starych, a także wzbogaciło mnie o perspektywę problemów trzeciego sektora.

Dodatkowo **powołanie mnie w 2015 r. do Gdańskiej Rady ds. Seniorów** umożliwiło mi dokładniejsze praktyczne spojrzenie na analizowane problemy ze strony samorządu i wpływ na projektowanie polityki senioralnej (bezpośredni kontakt z urzędnikami na odpowiednich stanowiskach – w Urzędzie Miejskim w Gdańsku i w Regionalnym Ośrodku Polityki Społecznej). Dzięki temu mogłem analizować mechanizmy podejmowania decyzji, a także w praktyce weryfikować szanse i ograniczenia dotyczące realizacji polityki wobec ludzi starszych – w skali zarówno lokalnej, jak i regionalnej – w odniesieniu do osi poziomu centralnego. W 2016 r. za moją pracę otrzymałem **Nagrodę Rektora Uniwersytetu Gdańskiego (indywidualną, I stopnia) za twórczy współdział w wykorzystaniu w praktyce wyników pracy naukowej**, co dodatkowo utwierdziło mnie w przekonaniu o słuszności wybranej drogi rozwoju naukowego.

Publikacje w ramach cyklu przedstawionego jako osiągnięcie naukowe obejmują badania, które prowadziłem w latach 2008–2018. W 2008 r. realizowałem **projekt badawczy *Polityka społeczna wobec ludzi starszych***, którego celem było poszerzenie i pogłębienie wiedzy z zakresu nauk o polityce w obszarze oddziaływania instrumentów polityki społecznej wobec seniorów. Moje prace zawierają się w ramach nauki o polityce społecznej, która jest traktowana jako subdyscyplina nauk o polityce. Traktuję politykę społeczną jako sferę działań państwa oraz innych ciał publicznych i społecznych, zajmującą się kształtowaniem warunków życia ludności oraz stosunków międzyludzkich (zwłaszcza w środowisku zamieszkania i pracy)¹. Z jednej strony stanowi ona kategorię naukową, czyli system wiedzy o procesach, których celem jest wyrównywanie położenia życiowego ludzi; z drugiej – odnosi się do działalności określonych podmiotów, tj. państwa oraz innych organizacji zajmujących się rozwiązywaniem różnych kwestii socjalnych².

¹ A. Rajkiewicz, *Istota polityki społecznej – wczoraj i dziś*, [w:] *Polityka społeczna. Materiały do studiowania*, pod red. A. Rajkiewicza, J. Supińskiej i M. Książopolskiego, Katowice 1998, s. 27.

² J. Auleytner, *Polityka społeczna pomiędzy ideą a działaniem*, Warszawa 1994, s. 22.

W badaniach staram się identyfikować mechanizmy kształtowania polityki społecznej występujące na styku reguł prawnych oraz sfery praktycznej. Perspektywa ta pozwala mi stosować zarówno metody analizy ilościowej, jak i metody jakościowe oraz badania terenowe, co z kolei umożliwia analizy nakierowane na konkretne, szczegółowe mechanizmy osadzone w szerszej perspektywie.

Prezentowany w charakterze osiągnięcia habilitacyjnego cykl publikacji powiązanych tematycznie, pt. *Polityka społeczna wobec ludzi starszych w Polsce w kontekście współczesnych zmian i wyzwań – w kierunku polityki senioralnej*, jest rezultatem prowadzonych przeze mnie teoretycznych i empirycznych badań oraz analiz nad polityką wobec ludzi starszych (studiów i analiz nad uwarunkowaniami funkcjonowania i przemianami polityki państwa wobec seniorów).

Kwestia starości i polityka wobec ludzi starszych zajmuje coraz więcej miejsca zarówno w przestrzeni państw na szczeblu centralnym, jak i w samorządach. Dzieje się tak głównie za sprawą relatywnie szybko postępującego (szczególnie w państwach europejskich) procesu starzenia się społeczeństwa. Z jednej strony mamy do czynienia z wydłużaniem się średniego trwania życia, a zatem i seniorzy mogą liczyć na dłuższą starość; z drugiej – rosnący udział ludzi starszych w populacji przyczynia się do wielu wyzwań w różnych obszarach polityki społecznej (zdrowotnej, rynku pracy), a także szerzej: w wielu obszarach funkcjonowania gospodarki. Ranga generowanych problemów jest istotna, ponieważ dotyczy praktycznie każdej dziedziny naszego życia, dlatego też budzą one zainteresowanie demografów, ekonomistów, socjologów, a także politologów. Wiążą się m.in. z zapewnieniem świadczeń emerytalnych dla rosnącej liczby osób, ze wzrastającym zapotrzebowaniem na świadczenia zdrowotne czy opiekę dla niesamodzielnych osób starszych. Z drugiej strony rosnący wraz z kolejnymi generacjami ludzi starszych poziom wykształcenia daje podstawy do większej dbałości o zdrowie i wyższego poziomu aktywności społecznej. A zatem wraz z pogłębianiem się procesu starzenia potrzeby starszej części społeczeństwa w znacznie większym wymiarze niż kiedyś wpływają na realizowaną politykę społeczną. Punktem wyjścia do jej skuteczności jest diagnoza sytuacji życiowej seniorów, identyfikująca najbardziej palące problemy i zmierzająca do kompleksowego podejścia do ich rozwiązywania. Właściwa diagnoza pozwala bowiem na uporządkowanie wiedzy oraz określenie przyszłych celów polityki społecznej. Obecnie kwestia godnej jakości życia w starości oraz propagowanie pomyślnego i aktywnego starzenia stały się wręcz wyznacznikami tzw. strategii senioralnych – zarówno na szczeblu centralnym, jak i w wielu polskich samorządach.

Poruszane przeze mnie kwestie mają bardzo ważny wymiar polityczny i stanowią pole licznych wyzwań z punktu widzenia decyzji dotyczących wyboru skutecznych i efektywnych rozwiązań, które mają służyć realizacji celów polityki społecznej państwa. W analizach tych kluczowa jest perspektywa nauk o polityce, przez której pryzmat porządkuję obserwowane i wskazuję potencjalne implikacje określonych zjawisk dla polityki społecznej wobec ludzi starych, w tym działań rządu oraz władz samorządowych.

Głównym celem moich prac badawczych, których rezultatem są publikacje wymienione w ramach powiązanego tematycznie cyklu, jest analiza polityki społecznej wobec ludzi starszych w obliczu stojących przed nią wyzwań i działań w kierunku tworzenia (oraz realizacji) polityki senioralnej na poziomie krajowym i lokalnym. W swoich dociekaniach uwzględniam wielowymiarowość zaangażowania różnych sektorów w politykę społeczną, dlatego istotna jest dla mnie również rola i perspektywa organizacji pozarządowych – jako wymiar partycypacji obywatelskiej. Cykl zawiera zbiór 15 opracowań, w których zaprezentowałem efekty prac nad ważnymi problemami, konsekwencjami i wyzwaniami związanymi ze starzeniem się społeczeństwa z punktu widzenia państwa oraz samorządu lokalnego i realizacji polityki wobec ludzi starszych (na różnych szczeblach administracyjnych). Oprócz celu naukowego, jakim było poznanie oraz wyjaśnienie obserwowanych zjawisk, w moich pracach starałem się podkreślić znaczenie ich wyników dla kształtowania polityki wobec ludzi starszych w Polsce, formułując rekomendacje dla polityki społecznej w obszarze praktycznego działania – moje badania mają więc potencjał aplikacyjny.

Prowadząc badania politologiczne, których efektem są prace zaprezentowane jako osiągnięcie habilitacyjne, ze względu na złożoność problematyki postawiłem **trzy cele szczegółowe** pozwalające na osiągnięcie celu głównego:

1. wyjaśnienie istoty i specyfiki procesu starzenia się społeczeństwa wraz z określeniem konsekwencji dla państwa i polityki społecznej;
2. charakterystyka roli państwa w polityce społecznej i jej zmian wobec ludzi starych;
3. analiza celów i praktyczne aspekty realizacji polityki senioralnej w wymiarze lokalnym oraz znaczenie aktywności seniorów.

Pierwszy z wymienionych celów urzeczywistniam przez określenie determinantów procesu starzenia się ludności dla Polski (i w szerszym kontekście – dla państw Unii Europejskiej) oraz analizę problemów i wyzwań demograficznych związanych ze starzeniem się ludności.

Realizacja drugiego celu wymagała: analizy kierunków reform współczesnego państwa opiekuńczego; identyfikacji, analizy oraz interpretacji deklarowanych i rzeczywistych zmian w polityce społecznej; diagnozy warunków życia ludzi starych; analizy wpływu polityki społecznej na warunki życia ludzi starych; identyfikacji przesłanek kształtowania się polityki senioralnej w skali państwa oraz jej priorytetów.

Trzeci cel został osiągnięty przez: charakterystykę polityki senioralnej na szczeblu lokalnym; zbadanie roli odgrywanej przez organizacje pozarządowe w polityce wobec ludzi starszych; analizę zaangażowania społecznego osób starszych; wykazanie istoty i roli gminnych rad seniorów w kształtowaniu lokalnej polityki senioralnej.

Realizacja celu badawczego implikowała potrzebę znalezienia odpowiedzi na wiele szczegółowych pytań badawczych. W związku z tym, precyzując problematykę wyznaczającą cele szczegółowe, kierowałem się następującymi pytaniami badawczymi:

- Jakie są główne uwarunkowania oraz skala procesu starzenia się społeczeństwa w Polsce na tle innych państw UE (udział ludzi starszych w populacji)?
- W jaki sposób państwo reaguje na problemy związane ze starzeniem się ludności i które z nich stanowią egzemplifikację szczególnych wyzwań polityki społecznej państwa (i dlaczego)?
- W jaki sposób przeobrażenia w polityce społecznej państwa wpłynęły na warunki życia ludzi starych?
- Jakie są problemy ludzi starszych w Polsce i w jaki sposób reaguje na nie państwo (zarówno w przeszłości, jak i obecnie)?
- Jak zmieniała się polityka społeczna wobec ludzi starszych w Polsce i jakie są jej najbardziej istotne determinanty?
- Jaką rolę odgrywa samorząd terytorialny w polityce społecznej i jak kształtuje się polityka senioralna wobec ludzi starszych na szczeblu lokalnym?
- Jakie są pożądane zmiany w polityce społecznej państwa wobec ludzi starszych w obecnych realiach i w przyszłości?
- Jaka powinna być polityka społeczna państwa i samorządów wobec ludzi starszych i wyzwań związanych ze starzeniem się populacji (i zmieniającymi się potrzebami tej subpopulacji)?

Podjmując prace badawcze, postawiłem następujące hipotezy:

- polityka społeczna państwa w okresie przemian systemowych była pasywna i w dużej mierze koncentrowała się na zabezpieczeniu ludzi starszych przed ubóstwem (natomiast inne warunki pozostały na uboczu);
- osoby starsze dysponują zróżnicowanym doświadczeniem oraz potencjałem, którego wzbogacenie może znacząco przyczynić się do poprawy jakości ich życia oraz przynieść wymierne efekty państwu i środowisku lokalnemu;
- komplementarny system działań promujących aktywność społeczną osób starszych sprzyja wzmocnieniu ich potencjału społeczno-ekonomicznego;
- działania aktywizujące ludzi starszych przekładają się na zmniejszenie stopnia ich wykluczenia społecznego;
- tworzenie warunków pozwalających na aktywność i samodzielność jest obiecującym i znaczącym kierunkiem działań na rzecz ludzi starych;
- istnieje zależność między aktywnością społeczną osób starszych a poziomem i jakością życia w społeczności lokalnej;
- gminne rady seniorów mają potencjał, by wywierać wpływ na kształt polityki senioralnej na szczeblu lokalnym, i stają się zorganizowanym głosem (reprezentacją) seniorów w samorządach – swego rodzaju łącznikiem między seniorami a władzą lokalną.

Prowadząc badania politologiczne, zwracałem uwagę na zjawiska i procesy, które opisałem i wyjaśniłem za pomocą pojęć i metodologii mających zastosowanie nie tylko w politologii, ale również w innych naukach społecznych. W moich badaniach kładę nacisk na perspektywę politologiczną, istotne jest w nich zatem wykazanie roli państwa w polityce społecznej i jego działania na rzecz wieloaspektowych kwestii związanych ze starzeniem się społeczeństwa. Zastosowanie perspektywy politologicznej w analizie omawianej problematyki pozwoliło mi m.in. na wykazanie rangi polityki państwa i administracji samorządowej w zakresie polityki społecznej wobec ludzi starszych. Wielowymiarowość badanych obszarów zdeterminowała wybór określonych metod i technik badawczych. W moich badaniach stosuję podejście wykorzystujące perspektywę zarówno normatywną, jak i empiryczną. Pozwala to na połączenie analizy teoretycznej z empiryczną analizą rzeczywistości społecznej. W opracowaniu problemów poznawczych i realizacji wyznaczonych celów skorzystałem z metod i technik badań społecznych stosowanych w badaniach politologicznych, które umożliwiły mi przeprowadzenie analizy. W rozwiązaniu postawionych problemów posłużyłem się analizą literatury przedmiotu (polsko- i anglojęzycznej) z zakresu nauk społecznych, metodą historyczną, analizą instytucjonalno-prawną oraz metodą porównawczą. Jako technikę

badawczą wykorzystałem analizę danych statystycznych i źródeł wtórnych – krajowych i międzynarodowych (*desk research*). Analiza ilościowa przydatna była m.in. w badaniach dotyczących uwarunkowań sytuacji demograficznej, w tym procesu starzenia się ludności oraz warunków życia ludzi starszych w Polsce. Analizę instytucjonalno-prawną wykorzystałem w badaniu krajowych uwarunkowań polityki społecznej (badając m.in. treści dokumentów urzędowych i aktów prawnych) oraz funkcjonowania instytucji. Analizę porównawczą stosowałem przede wszystkim przy zestawieniach różnych rozwiązań systemowych z zakresu polityki społecznej. Z kolei analiza jakościowa dotyczy głównie badań terenowych, które prowadziłem na potrzeby analizy funkcjonowania w praktyce rodzinnych domów pomocy.

TRZY ZASADNICZE CZĘŚCI ANALITYCZNE (OBSZARY BADAŃ)

W prezentowanym jako osiągnięcie habilitacyjne cyklu publikacji wyodrębniam trzy zasadnicze części, w których prezentuję trzy istotne **obszary analizy**, realizując założone cele:

1. Wyzwania dla polityki społecznej państwa związane ze starzeniem się społeczeństwa;
2. Zmiany w polityce społecznej państwa ze szczególnym uwzględnieniem polityki wobec ludzi starszych;
3. Kształtowanie się polityki senioralnej w wymiarze lokalnym oraz aktywizacja ludzi starszych.

Obszar 1. Wyzwania dla polityki społecznej państwa związane ze starzeniem się społeczeństwa

Wyniki badań prowadzonych w ramach pierwszego obszaru tematycznego zostały zaprezentowane w formie dwóch rozdziałów opublikowanych w monografiach zbiorowych oraz dwóch artykułów w czasopismach naukowych. Dotyczą one uwarunkowań procesu starzenia się społeczeństw oraz jego konsekwencji dla polityki społecznej, rynku pracy i gospodarki (*silver economy*). Obszar ten stanowi tło głównego toku prezentowanej problematyki. Na początku trzeba postawić diagnozę, która jest podstawą prowadzenia pracy badawczej. Analiza danych i tendencji demograficznych pozwala wykryć pewne prawidłowości zachodzące w rozwoju i ruchu ludności, a badania tego typu są istotne z punktu widzenia wszelkich szacunków i perspektyw. Ocena stopnia rozwoju demograficznego i społeczno-gospodarczego w powiązaniu z fazami przemian może stanowić podstawę do określenia przyszłych, spodziewanych trendów w zakresie rozwoju ludności i ich konsekwencji. W świetle splotu przesłanek demograficznych i społecznych z perspektywy upływu czasu widać, że

scenariusze problemów nakreślone w publikacjach w odniesieniu zarówno do procesów demograficznych (w tym starzenia się społeczeństw), jak i do trudności w polityce społecznej państw wysoko rozwiniętych (w tym szczególnie europejskich) stają się rzeczywistością i nabierają na sile. W wyniku podejmowanych przeze mnie analiz składających się na pierwszy obszar cyklu powstały następujące publikacje:

- M. Kubiak, *Współczesne problemy demograficzne w aspekcie społeczno-gospodarczym*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2010, z. 16: *Spójność społeczno-ekonomiczna a modernizacja gospodarki*, pod red. M.G. Woźniaka, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, s. 182–195;
- M. Kubiak, *Współczesne wyzwania demograficzne państw Unii Europejskiej*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa. Paradygmaty jutra. Wyzwania dla nauk społecznych wynikające z zagrożeń współczesnego świata*, t. 3, pod red. A. Piotrowskiego i M. Ilnickiego, Wyd. Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2012, s. 329–341;
- M. Kubiak, *The consequences of demographic changes in the labor market – towards age management*, „Cywilizacja i Polityka” 2017, t. 15, nr 15, s. 461–478;
- M. Kubiak, *Silver economy – opportunities and challenges in the face of population ageing*, „European Journal of Transformation Studies” 2016, vol. 4, no. 2, s. 18–38.

Celem artykułu *Współczesne problemy demograficzne w aspekcie społeczno-gospodarczym* była analiza wybranych procesów demograficznych, ich konsekwencji oraz wpływu na politykę społeczną i gospodarczą. Podłoże demograficznych problemów i wyzwań (przede wszystkim kwestia niskiego poziomu dzietności oraz starzenie się społeczeństw – szczególnie w państwach wysoko rozwiniętych) stanowią w tym przypadku tło do analizy zmian w strukturze ludności pod względem wieku i konsekwencji społeczno-gospodarczych starzenia się zasobów pracy oraz polskiej specyfiki tych problemów. W analizie uwzględniłem nie tylko państwa europejskie, ponadto poruszyłem wątek imigracji, która jako potencjalny sposób zaradzenia problemom demograficznym na rynku pracy pozwala na doraźne łagodzenie deficytu pracy w niektórych sektorach. Odniosłem się również do perspektywy Polski, podkreślając szczególnie przyczyny relatywnie wczesnej dezaktywizacji ekonomicznej ludności i związane z tym konsekwencje. Przeprowadzone analizy doprowadziły mnie do wniosku, że państwa będą musiały coraz bardziej dostosowywać swoje strategie społeczno-gospodarcze do realiów i potrzeb starzejącej się populacji, prowadząc przemyślaną politykę senioralną, której jednym z ogniw będzie kontynuacja pracy zawodowej.

Analiza procesów demograficznych stanowi przedmiot mojej permanentnej uwagi, dlatego w artykule *Współczesne wyzwania demograficzne państw Unii Europejskiej* poszukiwałem odpowiedzi na pytanie o determinanty procesu starzenia się, koncentrując się w tym przypadku na specyfice problemów w państwach europejskich. W tekście tym dokonałem pogłębionych badań na podstawie danych w perspektywie do 2060 r., które poszerzyłem o pryzmat uwarunkowań i specyfikę polityki rodzinnej w wybranych państwach Europy Zachodniej (np. we Francji i w Niemczech). Dane wykazują, że ludność zjednoczonej Europy starzeje w szybkim tempie przede wszystkim za sprawą niskiego poziomu płodności kobiet i wydłużania się trwania życia (na co nakładają się również inne czynniki, m.in. odkładanie w czasie założenia rodziny przez młodych ludzi, wydłużanie okresu nauki) – są to najważniejsze determinanty starzenia się społeczeństwa. Analiza porównawcza wykazała, że państwa UE charakteryzują się zaawansowaną starością demograficzną, nabiera w nich na sile proces podwójnego starzenia się ludności (w populacjach wzrost udziału ludzi sędziwych – powyżej 80. r.ż.), a tempo procesu starzenia się ludności jest zróżnicowane w poszczególnych państwach (w grupie państw najszybciej starzejących się są m.in. Bułgaria i Polska). W przyszłości znacznie wzrosną tzw. współczynniki obciążenia, co nie pozostanie bez wpływu na funkcjonowanie państwa w kwestii finansów publicznych, systemów emerytalnych czy opieki zdrowotnej.

Istotnym problemem, który podkreśliłem w artykule, jest fakt, że generalna poprawa stanu zdrowia i długości życia nie przekłada się na wydłużenie aktywności zawodowej. Biorąc pod uwagę późniejsze niż niegdyś wkraczanie w życie zawodowe oraz dłuższe życie, postulowano (w UE) strategię zagospodarowania zasobów ludzkich (szkoleń, planowania kariery) i wydłużania cyklu aktywnego życia zawodowego i/lub łączenia pracy zawodowej z emeryturą (motywowane m.in. wydłużaniem się średniego trwania życia). Z drugiej strony poprawa stanu zdrowia daje podstawy do tego, aby twierdzić, że w przyszłości osoby w podeszłym wieku będą pozostawać coraz dłużej samodzielne i zamieszkiwać w swoim domowym środowisku, a opieka intensywna będzie się coraz bardziej koncentrować na końcowym okresie życia. W analizie na tle szerszego ujęcia odniosłem się również do sytuacji w Polsce, wskazując na uwarunkowania i specyfikę okresowych wzrostów i spadków przyrostu naturalnego (m.in. powody odsuwania w czasie decyzji o założeniu rodziny) i rzeczywistego (istotny wpływ migracji) na tle zarysu procesów migracyjnych w UE (i ich konsekwencji). Z punktu widzenia UE istnieje zgoda co do tego, że problemy związane ze starzejącymi się populacjami są dla Europy kluczowym wyzwaniem społecznym. Jednocześnie wskazuje się

szanse w tworzeniu nowych miejsc i wzroście gospodarczym wynikającym ze zwiększenia się potrzeb i popytu ze strony starzejących się ludzi.

Podążając naukowym tropem w tym kierunku, w artykule *Silver economy – opportunities and challenges in the face of population ageing* zwróciłem uwagę na proces starzenia się populacji w kategoriach możliwości zarówno dla samych seniorów, jak i dla ich otoczenia – związanych m.in. z lepszym stanem zdrowia, wydłużaniem okresu aktywności zawodowej oraz rozwojem rynku (koncentrującym się na zwiększonym zapotrzebowaniu na produkty i usługi dla seniorów). W pracy tej poszukiwałem z jednej strony odpowiedzi na pytanie o determinanty rozwoju, a z drugiej – o praktyczne przejawy tzw. srebrnej gospodarki (*silver economy*) w UE (w tym w Polsce). Na poziomie Wspólnoty wychodzi się z przekonania, że aby srebrna gospodarka spełniła pokładane w niej nadzieje, niezbędna jest spójna strategia współpracy międzysektorowej – sektor prywatny i publiczny muszą ze sobą współpracować w celu wspierania innowacyjnych rozwiązań oraz sprzyjania badaniom nad rozwijającą się *silver economy*.

W tej optyce *silver economy* w szerokim znaczeniu jest traktowana jako potencjalny bodziec rozwojowy dla gospodarki – koncentrującej się na potrzebach seniorów, czego jednak niezbędnym warunkiem jest wzrost ich aktywności i społecznej integracji, przekładające się na poprawę jakości życia zarówno samych seniorów, jak i reszty społeczeństwa. Jako podłoże potencjalnego sukcesu srebrnej gospodarki wskazuję koncepcję aktywnego starzenia się, bazującą na uczeniu się przez całe życie (*life long learning*), wzroście poziomu aktywności zawodowej osób starszych, wykorzystaniu ich potencjału intelektualnego i doświadczenia oraz pogłębianiu solidarności międzypokoleniowej. Komisja Europejska już w 2011 r. zainicjowała Europejskie Partnerstwo na rzecz Innowacji Sprzyjającej Aktywnemu Starzeniu się w Dobrym Zdrowiu stanowiące część Unii Innowacji (przewodniej inicjatywy Strategii Europa 2020). Jego nadrzędnym celem jest przedłużenie (o dwa) liczby lat przeżytych w dobrym zdrowiu w Unii do 2020 r., co ma przynieść m.in.: poprawę jakości życia starszych obywateli oraz wsparcie efektywności systemów opieki [obszary te obejmują m.in.: zapobieganie upadkom, utracie sił fizycznych i pogorszeniu sprawności; propagowanie modeli zintegrowanej opieki ze zdalnym monitorowaniem na poziomie regionalnym; rozwój rozwiązań ICT (*information and communications technologies*); wznoszenie budynków i aranżację otoczenia w sposób przyjazny dla osób starszych]. Takie rozwiązania sprzyjają oszczędnościom związanym ze zmniejszeniem liczby wizyt u lekarza i skróceniem okresu hospitalizacji, a także niższymi kosztami opieki długoterminowej. Według założeń polityki senioralnej w Polsce działania administracji

publicznej różnych szczebli i innych organizacji oraz instytucji realizujących zadania i inicjatywy kształtujące warunki do godnego starzenia się powinny zmierzać do tego, aby starzenie się było bardziej zdrowe i aktywne. Wymaga to jednak szeregu dostosowań, m.in. w zależności od fazy starości (w odniesieniu do młodszych seniorów aktywnych zawodowo: adekwatnych warunków pracy, właściwego przystosowania mieszkań i urządzeń; dla sędziwych: dostosowań związanych z funkcjonowaniem opieki i pielęgnacji).

Z drugiej strony, stymulowanie społeczeństw do przyjęcia postawy „aktywnego starzenia się” nie tylko przynosi korzyści osobom bezpośrednio w nie zaangażowanym, ale także może stanowić źródło wzrostu i innowacji. Innowacyjne technologie medyczne mogą przyczynić się w przyszłości do ograniczenia dynamiki wzrostu kosztów opieki nad osobami w wieku podeszłym, wymagającymi wsparcia ze strony sektora opiekuńczego i zdrowotnego. Obszar usług pielęgnacyjnych oraz pomoc w prowadzeniu gospodarstwa domowego (usługi świadczone obecnie niejednokrotnie przez członków rodziny) w obliczu tendencji demograficznych mają duży potencjał rozwoju – szczególnie chodzi tu o rosnący popyt na pracę w tym sektorze. Możliwości dotyczące zatrudnienia w opiece nad osobami starszymi to jedno; do kolejnych sektorów potencjalnego wzrostu aktywności i zatrudnienia zaliczane są: budownictwo i mieszkalnictwo, zdrowie oraz turystyka i rekreacja dla seniorów, traktowana w kategoriach ciekawego spędzania wolnego czasu, integracji społecznej i swego rodzaju profilaktyki gerontologicznej.

W koncepcję *silver economy* wpisują się także praktyki zarządzania wiekiem związane z podniesieniem poziomu aktywności osób dojrzałych na wielu polach, w tym aktywności zawodowej. Dlatego też kontynuuję tę problematykę, koncentrując się na sferze zatrudnienia w srebrnej gospodarce, w artykule *The consequences of demographic changes in the labor market – towards age management*. Szukam w nim odpowiedzi na pytania związane z trendami na rynku pracy w odniesieniu do starzejących się zasobów pracy, o istotę i narzędzia zarządzania wiekiem, a także o jego przejawy w praktyce. Na podstawie analizy trendu demograficznego podkreślam, że kurczące się zasoby pracy (ludzi w wieku produkcyjnym) stopniowo będą wymagać – zarówno od państwa, jak i od pracodawców – inwestycji w ułatwienia związane z podwyższaniem gotowości do pracy seniorów i wdrażania zarządzania wiekiem (odnoszącego się w rzeczy samej do zarządzania procesem starzenia się pracowników przez politykę państwa lub negocjacje zbiorowe).

W wielu dokumentach rangi państwowej podkreśla się, że aktywne starzenie się jest szansą sprostania wyzwaniom, jakie niosą zmiany demograficzne – warunkiem koniecznym do

przyszłego dobrobytu i spójności społecznej. Celem tej wiodącej obecnie koncepcji w zakresie gerontologii i polityki społecznej jest uczynienie starości okresem aktywnym i dającym satysfakcję. Potencjał starzejącej się generacji może być realizowany w trzech głównych obszarach: aktywność zawodowa (warunki do dłuższego przebywania na rynku pracy); czynny udział w życiu społecznym; stwarzanie warunków sprzyjających starzeniu się w dobrym zdrowiu oraz samodzielności życiowej – całościowe podejście do starości jako etapu życia. Przedstawiam zarządzanie wiekiem w kontekście części polityki senioralnej, która koncentruje się na działaniach mających zwiększyć wydajność pracy osób starszych, a w konsekwencji – ich zatrudnialność (dotyczy ono najczęściej osób już w wieku powyżej 50 lat i odnosi się do przygotowania do dłuższego cyklu życia zawodowego).

W kontekście analizowanych wcześniej procesów demograficznych podkreślam konieczność oddziaływania na jak najdłuższe zachowanie społecznej produktywności jednostki (działalność społeczna, zawodowa), a w odniesieniu do osób na przedpolu starości wskazuję na potrzebę aktywności zawodowej. Kompleksowe zarządzanie wiekiem zwiększa potencjał pracowników (nie tylko starszych), doprowadza do jego efektywnego wykorzystania (np. dzięki współpracy pracowników w różnym wieku następuje uzupełnianie i wymiana kompetencji – *intermentoring*), podnosi motywację starszych osób do utrzymania pracy i wykonywania jej w sposób jak najbardziej efektywny. Dla pracowników oznacza to dłuższą aktywność i osiągnięcie dzięki niej zarobków, a dla pracodawców – dysponowanie zespołem pracowników o odpowiednich kompetencjach, motywacji, co w rezultacie przekłada się na ograniczenie kosztów działalności i zwiększenie szans rozwoju. Dochodzę do konstatacji, że w skali państwa wdrażane są pewne mechanizmy, które mogą być podstawą do wzmacniania aktywności zawodowej osób na przedpolu starości. Jednakże w procesie aktywizacji na rynku dużo zależy od współdziałania ze sobą różnych stron: rządu, pracodawców, organizacji pozarządowych, a także samych zainteresowanych. Stanowi to dosyć poważne wyzwanie na najbliższe lata, ponieważ trzeba mieć na uwadze, że w przyszłości praca zawodowa dla wielu ludzi starszych stanie się praktycznie życiową koniecznością i możliwością zapewnienia dodatkowych dochodów do relatywnie niskich świadczeń emerytalnych.

Obszar 2. Zmiany w polityce społecznej państwa ze szczególnym uwzględnieniem polityki wobec ludzi starszych

W kolejnej grupie moich prac uwagę skupiłem na zmianach, jakie następowały w polityce społecznej państwa. Ich wyniki zostały zamieszczone w monografii autorskiej, w jednym

rozdziale monografii zbiorowej oraz w trzech artykułach naukowych. Celem badań zaprezentowanych w tym obszarze przedsięwzięcia naukowego była analiza procesu kształtowania się polityki społecznej w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem polityki społecznej wobec ludzi starszych, a także zbadanie jej wpływu na warunki życia seniorów. Uważam, że ważnym wkładem do nauki o polityce w tej części zbioru publikacji jest znaczne poszerzenie i pogłębienie wiedzy o narastających od przełomu ustrojowego problemach, a także analiza ewolucji roli państwa w polityce społecznej. Rezultat ten osiągam przez uzupełnienie dorobku badawczego w dziedzinie polityki społecznej i identyfikację wybranych problemów państwa w prowadzeniu polityki społecznej w ogóle, a na tym tle – wielu uwarunkowań i trudności polityki społecznej wobec ludzi starych. Efektem moich badań w tym obszarze są następujące publikacje:

- M. Kubiak, *Uwarunkowania przeobrażeń współczesnych państw opiekuńczych Unii Europejskiej*, [w:] *Aspekty metodologiczne oraz teoretyczne w subdyscyplinach politologii*, pod red. Ł. Młyńczyka i B. Nitschke, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2013, s. 472–485;
- M. Kubiak, *Wpływ polityki społecznej na warunki życia ludzi starszych w Polsce*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2012, nr 102: *Dokonania współczesnej myśli ekonomicznej. Egzemplifikacja pojęcia dobrobytu*, pod red. U. Zagóry-Jonszty i R. Pęciak, s. 90–100;
- M. Kubiak, *Rodzinne domy pomocy jako forma opieki nad ludźmi starszymi – problemy funkcjonowania na przykładzie Gdańska*, „Prace i Materiały Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego” 2011, nr 2/3: *Wybrane problemy rozwoju demograficzno-społecznego Polski i metody ich badania*, s. 211–226;
- M. Kubiak, *Formy opieki dla ludzi starszych w wybranych państwach Unii Europejskiej – porównania z Polską*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Gdańsku” 2013, t. 25: *Demografia i bezpieczeństwo społeczne krajów Unii Europejskiej*, pod red. I. Sobczaka i M. Wyrzykowskiej-Antkiewicz, s. 123–137;
- M. Kubiak, *Polityka społeczna wobec ludzi starych w Polsce na tle współczesnych przemian społeczno-gospodarczych*, Instytut Politologii UG, Gdańsk 2016.

W rozdziale *Uwarunkowania przeobrażeń współczesnych państw opiekuńczych Unii Europejskiej* zidentyfikowałem i poddałem analizie najważniejsze, moim zdaniem, determinanty oraz kierunki przemian polityki społecznej. W toku analizy poszukuję odpowiedzi na pytanie o zakres bezpieczeństwa socjalnego obywateli we współczesnych

państwach wysoko rozwiniętych i o istotę reorganizacji polityki społecznej, która odpowiadałaby nowym wyzwaniom i potrzebom społecznym (w jaki sposób skutecznie prowadzić politykę społeczną w obliczu problemów gospodarczych oraz zmian w strukturze społeczeństw ze względu na wiek). Zwracam uwagę na kilka idei przewodnich realizowanej w Europie koncepcji polityki społecznej ostatnich lat, do których zaliczam: decentralizację i wzrost roli samorządów, propagowanie zasady subsydiarności, wzrost roli sektora obywatelskiego i edukacji w kontekście instrumentu inwestowania w kapitał ludzki („społeczeństwa oparte na wiedzy”), a także swego rodzaju renesans sektora ekonomii społecznej. Inwestycje społeczne oraz większe zaangażowanie organizacji trzeciego sektora (jednego z fundamentów społeczeństwa obywatelskiego) w rozwiązywanie problemów społecznych (w tym w udzielanie wsparcia i pomocy) mają przyczynić się do wzmacniania solidarności społecznej oraz kapitału społecznego. W praktyce z jednej strony oznacza to wyższy poziom uspołecznienia usług, ale z drugiej strony sprawia, że organizacje pozarządowe coraz silniej stają się uzależnione od środków publicznych. Dostarczanie usług społecznych ma być bliższe obywatelowi, a tym samym bardziej skuteczne, i generować niższe koszty dla finansów publicznych (czemu służą m.in.: zlecanie zadań, większe zorientowanie na odbiorcę, wyższy poziom partycypacji samych obywateli i aktywizujące formy wspierania grup docelowych). O ile z dostarczania usług socjalnych państwo najprawdopodobniej będzie się stopniowo wycofywać, o tyle nie oznacza to równorzędnego wycofywania się z ich finansowania, kontroli ich jakości oraz równości w dostępie przez poszczególne grupy obywateli. Mimo wszystko państwo i samorząd terytorialny ma (i najprawdopodobniej w dalszym ciągu będzie mieć) najwięcej funkcji socjalnych ze wszystkich sektorów (legislacyjną, konsultacyjną, programującą i prognostyczną, kontrolną i nadzoru, dystrybucji środków). Jako pozytywną cechę państwa opiekuńczego podkreślam to, że dawało ono – i nadal daje – znacznej części społeczeństwa poczucie bezpieczeństwa socjalnego oraz wywiera wpływ na redukcję nierówności społecznych i usuwanie ubóstwa.

Wątki zawarte w wyżej scharakteryzowanym opracowaniu łączę z analizą polityki społecznej w kontekście jej wpływu na warunki życia ludzi starych w artykule *Wpływ polityki społecznej na warunki życia ludzi starszych w Polsce*. Z jednej strony, na podstawie badań dowodzę, że ludzie starsi pod względem materialnym znajdują się w relatywnie korzystnej sytuacji – w zdecydowanej większości posiadają oni własne (głównie niezarobkowe) źródła utrzymania, zapewniające im choćby minimalny poziom zaspokojenia potrzeb. Dlatego w aspekcie niezależności ekonomicznej ludzi starych i ograniczania skrajnego ubóstwa wśród

nich podkreślam pozytywną rolę polityki społecznej. Z drugiej strony wskazuję na to, że często dotyczą ich inne (specyficzne) związane z wiekiem problemy, mogące sprzyjać wykluczeniu społecznemu.

W artykule odwołuję się do zmiany paradygmatu polityki społecznej na polskim gruncie; zwracam m.in. uwagę na większe zaangażowanie organizacji pozarządowych i samych obywateli w rozwiązywanie problemów społecznych w myśl tzw. aktywizacyjnej polityki społecznej, propagowanie indywidualnej przeczności, w tym także w odniesieniu do własnej starości (kwestie te zostały szerzej rozwinięte w monografii *Polityka społeczna wobec ludzi starych w Polsce na tle współczesnych przemian społeczno-gospodarczych*). W tekście tym wspominam również o podjętych przez państwo krokach, które zmierzają w kierunku tworzenia istotnego elementu polityki społecznej wobec ludzi starszych, jakim jest polityka senioralna (instytucje, dokumenty strategiczne). Poszczególnym szczeblom władzy publicznej przypisuje się w niej określone zadania i przewiduje szeroki udział organizacji pozarządowych w obszarze właściwej opieki, wydłużenia okresu sprawności psychofizycznej i tworzenia warunków do zdrowego oraz aktywnego starzenia się. Aktywizacja i integracja osób starszych jest postrzegana jako sposób na wykorzystanie potencjału osób starszych w środowisku i wzmacnianie społeczności lokalnej – przy czym istotną rolę w animacji i realizacji tych celów przewiduje się dla lokalnych podmiotów polityki społecznej.

Podjęta przeze mnie w artykule *Rodzinne domy pomocy jako forma opieki nad ludźmi starszymi – problemy funkcjonowania na przykładzie Gdańska* analiza jest odniesieniem do poziomu polityki wobec osób starszych w skali państwa, lecz została osadzona w wymiarze lokalnym. Podczas realizacji przeze mnie badań, na podstawie których powstał artykuł, problematyka ta miała charakter nowatorski – w polskiej literaturze nie było w tym czasie tekstów naukowych poświęconych rodzinnym domom pomocy (RDP). W związku z zachodzącymi w polityce społecznej państwa zmianami miały się one stać pewnego rodzaju alternatywą dla dużych (i kosztochłonnych) placówek typu domy pomocy społecznej. Na gruncie konfrontacji modelowych założeń ustawodawcy z rzeczywistością postanowiłem zbadać funkcjonowanie w praktyce nowej – kształtującej się dopiero wtedy w Polsce – formy służącej zamieszkaniu ludzi starszych (z której rozwojem wiązano wówczas duże nadzieje).

Badania wymagały, po pierwsze, ujęcia roli odgrywanej przez RDP w polityce społecznej, dlatego w artykule – powołując się na stosowne przepisy prawne – scharakteryzowałem sposób ich tworzenia i inne wymogi, które muszą one spełniać. Najważniejsze były jednak przeprowadzone przeze mnie pogłębione badania terenowe. Gdańsk, w którym funkcjonowały

wówczas cztery takie placówki (na 16 w całym kraju), wydawał się szczególnie dogodnym obszarem badawczym. Odwiedzając wszystkie gdańskie placówki tego typu, przeprowadziłem techniką wywiadu badania empiryczne przy użyciu skonstruowanego przeze mnie narzędzia badawczego. Zebrałem informacje dotyczące życia codziennego mieszkańców gdańskich RDP i ustaliłem przy tym niektóre cechy zamieszkujących w nich seniorów, będące podstawą analizy. Zidentyfikowałem też największe trudności i problemy w ich praktycznym funkcjonowaniu (związane z kwestiami zarówno proceduralnymi, jak i finansowymi). Już wówczas doszedłem do wniosku, że – mimo pozytywnych założeń i szczytnej idei – system ten w przyszłości nie będzie rozwijać się dynamicznie (o ile będzie rozwijał się w ogóle) ani w Gdańsku, ani w skali kraju (dodać można, że niedługo potem zlikwidowano jeden z czterech istniejących w tym mieście RDP, a później kolejny). Wnioski z tego badania zamieściłem również w monografii *Polityka społeczna wobec ludzi starych w Polsce na tle współczesnych przemian społeczno-gospodarczych* w kontekście szerszego ich ujęcia w systemie pomocy społecznej i roli odgrywanej przez ten sektor w polityce społecznej wobec ludzi starszych.

Współczesne procesy demograficzne oraz społeczno-gospodarcze powodują, że udział rodziny w sprawowaniu opieki długoterminowej ulega zmniejszeniu, a tym samym występuje konieczność objęcia opieką formalną coraz większej liczby osób starych. Staje się to coraz bardziej istotnym wyzwaniem dla państwa i wiąże się ze wzrostem wydatków ponoszonych na opiekę stacjonarną. Kontynuując kwestie związane z formami zamieszkania dla seniorów, w artykule *Formy opieki dla ludzi starszych w wybranych państwach Unii Europejskiej – porównania z Polską* za cel postawiłem sobie przeprowadzenie analizy porównawczej różnych form opieki oferowanych ludziom starym w wybranych państwach Unii Europejskiej i odniesienie tej płaszczyzny do polskiego systemu. Na podstawie literatury przedmiotu i charakterystyki modeli finansowania opieki długoterminowej poddałem analizie charakter rozwiązań brytyjskich, niemieckich oraz polskich – szczególnie w zakresie pomocy i opieki dla seniorów. Poszukiwałem odpowiedzi na pytanie, jaki model zamieszkania ludzi starszych jest eksponowany obecnie w państwach europejskich i jaka rola przypada w nich opiece stacjonarnej.

W toku badań ustaliłem, że poziom rozwoju opieki stacjonarnej w państwach europejskich jest zróżnicowany: wysoki (Dania, Wielka Brytania), średni (Austria, Niemcy) oraz niski (państwa Europy Południowej i Wschodniej). W Polsce sieć placówek opiekuńczych dla ludzi starych jest stosunkowo słabo rozbudowana i nie zaspokaja potrzeb w wymaganym stopniu. Co prawda liczba domów dla osób starszych wzrasta, lecz szybciej wzrastają

niezaspokojone w tym względzie potrzeby. Bez względu na poziom rozwoju stacjonarnej opieki współczesne rozwiązania w pomocy i opiece dla ludzi starszych w takich państwach, jak Wielka Brytania i Niemcy, kładą nacisk na pozostawianie ludzi starszych w ich domach i środowisku, jak najdłużej jest to możliwe. To rozwiązanie optymalne z punktu widzenia społecznego i ekonomicznego. Wychodzi się z założenia, że wsparcie powinno być udzielane głównie przez rodzinę oraz organizacje pozarządowe. Jednak w przyszłości rodziny będą mniej liczne, więc zmniejszy się też krąg potencjalnych pomocników w rozwiązywaniu problemów ludzi starych. Bardzo prawdopodobne zatem, że rozbudowa sieci opieki instytucjonalnej jako uzupełnienie systemu będzie zyskiwać na znaczeniu.

W monografii *Polityka społeczna wobec ludzi starych w Polsce na tle współczesnych przemian społeczno-gospodarczych* głównym założeniem badawczym była przede analiza sytuacji życiowej i problemów ludzi starych oraz czynników politycznych, społecznych i ekonomicznych, które wywarły istotny wpływ na sytuację starszego pokolenia w Polsce. Podjąłem się w niej próby ustalenia, w jaki sposób kształtowała się i była realizowana polityka społeczna wobec ludzi starszych oraz jakie są jej uwarunkowania na tle przemian społeczno-gospodarczych minionego ćwierćwiecza. Starłem się również odpowiedzieć na pytanie o jej przyszłość. Do napisania pracy wykorzystałem metody charakterystyczne dla poznania politologicznego. Ze względu na interdyscyplinarny charakter problematyki posłużyłem się analizą literatury przedmiotu, elementami analizy systemowej, metodą porównawczą oraz źródłami prasowymi. Przy ocenie danych liczbowych zastosowałem analizę statystyczną – zwłaszcza w odniesieniu do badania struktury demograficznej społeczeństwa i zbiorowości ludzi starych oraz ich sytuacji życiowej. Odwoływałem się ponadto do licznych badań ogólnopolskich, a także poddałem analizie akty normatywne oraz wykorzystałem literaturę z zakresu polityki społecznej, politologii, socjologii i ekonomii. Całość opracowania poświęconą analizom źródeł zakresu oraz skutków procesu starzenia się społeczeństwa polskiego w wymiarze demograficznym, społecznym i indywidualnym sklasyfikowałem według klucza zawartości merytorycznej: od prezentacji przemian demograficznych, teorii starzenia się, zadań i najnowszych wyzwań polityki społecznej do omówienia warunków życia, problemów, potrzeb, stanu zdrowia i form aktywności przedstawicieli najstarszej populacji. Wywód ukierunkowałem na uporządkowanie wiedzy na temat polityki społecznej wobec osób starszych rozproszonych w różnych formach publikacyjnych, wydawnictwach i przekrojach czasowych. W monografii wykorzystałem analizę aktów prawnych podstaw polityki społecznej poczynioną dla potrzeb doktoratu, jednak w związku z zaistniałymi zmianami prawnymi temat ten został uaktualniony

i uzupełniony. Moim zamierzeniem było, aby praca wpisywała się w aktualną, ważną dyskusję nad poszukiwaniem optymalnego modelu przygotowania społeczeństwa do samodzielnej, zdrowej, aktywnej późnej dorosłości, do starości, do nowych sposobów podnoszenia jakości coraz dłuższego życia.

Problematykę przedstawiłem w czterech rozdziałach książki. W pierwszym z nich uporządkowałem dorobek naukowy na temat genezy badań nad starością i starzeniem się, pochodzący z wielu rozproszonych źródeł, oraz zanalizowałem definicje starości w różnych wymiarach. Analiza definicji starości oraz funkcjonujących w nauce teorii wyjaśniających była pomocna przy poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie, od jakiego momentu w życiu człowieka rozpoczyna się jego starość. Dokonane na jej podstawie ustalenia pozwoliły zidentyfikować tak czynniki, jak proces starzenia się ludności Polski jako element zmian demograficznych i przeobrażenia w populacji oraz towarzyszące im konsekwencje dla społeczeństwa i polityki społecznej. Umożliwiło to określenie konsekwencji polityki społecznej oraz jej modeli, aby na bazie teoretycznej poszukiwać odpowiedzi na pytanie, do którego z nich była zbliżona realizowana w Polsce w okresie przemian systemowych polityka społeczna; starałem się zidentyfikować również wpływ tego procesu na warunki życia ludzi starych.

W drugim rozdziale, *Polityka społeczna w Polsce w okresie transformacji*, zaprezentowałem na podstawie modeli polityki społecznej złożony proces przemian systemowych, którego konsekwencje wywarły istotny wpływ na życie gospodarcze i społeczne – analizę w tym wymiarze przedstawiłem ze szczególnym uwzględnieniem warunków życia ludzi starych. Poddałem analizie również zmiany systemowe w polityce społecznej i dostosowywanie jej do realiów gospodarki rynkowej na bazie teoretycznego ujęcia, szukając odpowiedzi na pytanie, do którego z modeli polityki społecznej była zbliżona polityka realizowana w tym okresie w Polsce.

W rozdziale trzecim, *Polityka społeczna wobec ludzi starych – cele i zakres działania*, przedstawiłem istotę kwestii społecznej starości. Dokonałem krytycznego przeglądu polskiej literatury dotyczącej polityki społecznej wobec ludzi starszych – różnych definicji polityki społecznej wobec ludzi starych i starości. Zaprezentowałem modele polityki społecznej wobec ludzi starszych i przykłady analiz tej polityki oraz scharakteryzowałem główne podmioty polityki społecznej wywierające znaczący wpływ na sytuację ludzi starszych. Starałem się ukazać rolę państwowych podmiotów, w tym szczególnie szczebla lokalnego, oraz zwróciłem uwagę na znaczenie organizacji pozarządowych w praktycznym wymiarze polityki społecznej.

W rozdziale czwartym pracy, *Sytuacja ludzi starych w Polsce*, uwagę skierowałem na najbardziej istotne problemy ludzi starych, a także scharakteryzowałem istotę systemu emerytalnego i konsekwencje jego zmian. Podałem analizie źródła utrzymania określające poziom bytu materialnego ludzi starych i stanowiące istotny wskaźnik samooceny ich statusu społecznego. Zawarłem również analizę sytuacji mieszkaniowej i rodzinnej ludzi starszych oraz kwestie stanu zdrowia (z odniesieniem do zmian w systemie opieki zdrowotnej), poziomu sprawności fizycznej i intelektualnej, a także uwarunkowań aktywności zawodowej i zaangażowania społecznego. W pracy poszukiwałem również odpowiedzi na pytanie o przyszłość polityki społecznej w obliczu wyzwań piętrzących się przed nią w kontekście starzenia się społeczeństwa. Badania w monografii miały na celu znalezienie odpowiedzi na wiązkę pytań, wśród których najważniejsze były:

- Jaki jest udział ludzi starych w polskim społeczeństwie?
- Jaki wpływ na warunki życia ludzi starych wywarły przemiany systemowe?
- Jak funkcjonuje polityka dochodowa i jakiej mierze uzyskiwane przez seniorów dochody przekładają się na zaspokojenie ich potrzeb?
- Jaki jest poziom i jakie są uwarunkowania zaangażowania społecznego i obywatelskiego?
- Czy polityka społeczna w odniesieniu do ludzi starych stanowi system spójnych działań?

W toku moich badań ustaliłem, że proces starzenia się ludności Polski przebiega w dynamicznym tempie, a jego konsekwencje widać praktycznie we wszystkich dziedzinach życia i będzie on w coraz większej mierze w najbliższych latach warunkować politykę społeczną. W okresie przemian polityka społeczna wobec starszego pokolenia skupiała się w znacznej mierze na zaspokajaniu podstawowych potrzeb za pośrednictwem szeroko rozumianego systemu zabezpieczenia społecznego, co nadawało jej *de facto* charakter działań socjalnych. W przeszłości nie istniało właściwie systemowe podejście do polityki społecznej wobec seniorów – brakowało jasno określonych globalnych programów, a prowadzone działania nie były względem siebie komplementarne.

Do marginalizacji społecznej seniorów przyczynia się ograniczanie lub zaniechanie kontaktów z innymi ludźmi i instytucjami (niewielkie zaangażowanie seniorów na rynku pracy i na polu kontaktów społecznych przypisuje się najczęściej ich własnym wyborom, jednak mała aktywność w obszarze kultury może być wynikiem braku odpowiedniej oferty).

Głównym kierunkiem działań na rzecz ludzi starych powinno być w przyszłości tworzenie warunków pozwalających na ich aktywność i samodzielność. Polityka społeczna musi w coraz

większym wymiarze uwzględniać i wspierać przyjazne seniorom rozwiązania i programy dotyczące szczególnie tworzenia infrastruktury sprzyjającej ich aktywności – i to zarówno na szczeblu centralnym, jak i przez samorzady, w których powinny znaleźć się środki na inicjowanie i intensyfikowanie przy współdziałaniu organizacji pozarządowych wszelkich form działalności prosenioralnej. Należy pamiętać, że warunki życia na starość są silnie powiązane z możliwościami zaspokojenia potrzeb we wcześniejszych okresach życia, stąd konieczność inwestowania w szeroko rozumiany styl życia (obejmujący m.in. profilaktykę zdrowotną i sprawność) również ludzi młodszych.

Wśród zadań zarówno publicznych, jak i prywatnych na znaczeniu zyskiwać będą te, które wiążą się z pomocą w organizacji życia seniorów. Kierując się zasadą jak najdłuższego przebywania ludzi starych w miejscu ich zamieszkania, konieczne staje się podejmowanie inicjatyw mających na celu stworzenie odpowiednich ku temu warunków (zamieszkanie w instytucji powinno następować dopiero po wyczerpaniu możliwości świadczenia we własnym domu). Chodzi o organizowanie i udzielanie różnego rodzaju usług (w tym socjalnych) i odpowiedniej adaptacji mieszkań (w zależności od potrzeb i stopnia sprawności). Jest to istotne również z finansowego punktu widzenia, ponieważ instytucjonalna pomoc (stacjonarna) wiąże się z niewspółmiernie wyższymi kosztami utrzymania, co nie zmienia faktu, że w przyszłości jej rozwój na większą skalę stanie się konieczny.

Uwzględniając problemy związane ze starzeniem się społeczeństwa państwo podejmuje pewne kroki w kierunku tworzenia polityki senioralnej, co znajduje odzwierciedlenie w odpowiednich zapisach strategicznych dokumentów – *Założenia długofalowej polityki senioralnej na lata 2014–2020*³. Jako cel strategiczny polityki senioralnej określa się wspieranie i zapewnienie możliwości aktywnego starzenia się w zdrowiu oraz możliwości prowadzenia w dalszym ciągu samodzielnego, niezależnego i satysfakcjonującego życia, nawet przy pewnych ograniczeniach funkcjonalnych. Wzmacnianiu potencjału seniorów – aby mogli oni wypełniać różne role społeczne w życiu publicznym – sprzyjają z kolei specjalne programy. W polskiej rzeczywistości w wymiarze praktycznym znalazło to wydzwięk np. w *Rządowym programie na rzecz aktywności społecznej osób starszych (ASOS)*, który oparto generalnie na wsparciu ofert organizacji i instytucji działających na rzecz seniorów (w drodze otwartego konkursu). Aktywizacja i integracja osób starszych ma służyć wykorzystaniu ich potencjału w środowisku,

³Założenia długofalowej polityki senioralnej w Polsce na lata 2014–2020 przyjęte 24 grudnia 2013 r. uchwałą nr 238 Rady Ministrów, M.P. z 2014 r., poz. 118.

a istotną rolę w animacji i realizacji programów przypisuje się m.in. działającym lokalnie organizacjom trzeciego sektora.

W kontekście dynamicznych zmian, jakie zachodzą w życiu społecznym i gospodarczym, aktywne starzenie się to nie tylko slogan, lecz także konieczność. Warunkiem niezbędnym do osiągnięcia ambitnych celów, których realizacja ma szansę przełożyć się na poprawę jakości życia osób starszych, będzie współdziałanie na tym polu instytucji szczebla centralnego, samorządów lokalnych oraz organizacji szeroko rozumianego trzeciego sektora, a także zaangażowanie samych seniorów.

Obszar 3. Kształtowanie się polityki senioralnej w wymiarze lokalnym oraz aktywizacja ludzi starszych

W trzecim obszarze tematycznym prowadzonych przeze mnie badań starałem się pogłębić analizy w odniesieniu do uwarunkowań lokalnych polityki senioralnej. W publikacjach w tej części cyklu koncentruję przede wszystkim na analizie strategii i rzeczywistych (konkretnych) działaniach samorządów w obszarze polityki wobec ludzi starszych (normatywne kategorie zadań samorządu zostały scharakteryzowane w monografii mojego autorstwa) oraz współpracujących z nim organizacji pozarządowych. Cele te realizuję m.in. przez badanie międzygminnych podobieństw i różnic w konstruowaniu, realizacji oraz efektów lokalnej polityki senioralnej (na podstawie studiów przypadku). Poruszam też kwestię aktywizacji i aktywności osób starszych (aktywność jako niezbędny warunek starzenia się w zdrowiu) oraz form partycypacji obywatelskiej seniorów w postaci rad seniorów (a więc samych zainteresowanych) i ich wpływu na kształtowanie polityki senioralnej w wymiarze lokalnym. Wyniki tej części cyklu zostały opublikowane w dwóch artykułach naukowych oraz czterech rozdziałach w pracach zbiorowych:

- M. Kubiak, *Uwarunkowania aktywności społecznej seniorów na przykładzie realizacji Programu ASOS przez organizację pozarządową*, [w:] *Polityka społeczna dla bezpiecznego rozwoju*, pod red. M. Leszczyńskiego i M. Kubiaka, Instytut Politologii UG, Gdańsk 2015, s. 337–353;
- M. Kubiak, *Polityka senioralna w wymiarze lokalnym – wybrane przykłady innowacji społecznych na rzecz aktywnego i zdrowego starzenia się*, [w:] *Spoleczne innowacje zdrowotne w polityce władz lokalnych. Obraz obywatelskiej odpowiedzialności*, pod red. L. Bulińskiego, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2017, s. 169–184;

- M. Kubiak, *Deficiency of physical activity in older people in Poland*, „Studia Humanistyczno-Społeczne” 2017, vol. 18, red. tomu W. Saletra, E. Trafiałek, R. Kubicki, UJK, s. 217–233;
- M. Kubiak, *Polityka senioralna w Gdańsku – przykłady lokalnych inicjatyw*, [w:] *Krajowe i międzynarodowe konteksty polityki społecznej*, pod red. J. Auleytnera, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. J. Korczaka, Warszawa 2016, s. 391–409;
- M. Kubiak, *Analiza porównawcza polityki senioralnej w skali lokalnej na przykładzie Gdańska, Sopotu i Gdyni*, [w:] *Dylematy polityki społecznej i pracy socjalnej – implikacje dla teorii i praktyki*, pod red. A. Chabior i M. Porąbaniec, UJK, Kielce 2017, s. 147–166;
- M. Kubiak, *Gminne rady seniorów z perspektywy lokalnej polityki senioralnej*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2018, nr 25, s. 101–117.

W rozdziale *Uwarunkowania aktywności społecznej seniorów na przykładzie realizacji Programu ASOS przez organizację pozarządową* na podstawie funkcjonowania ogólnopolskiego programu ASOS scharakteryzowałem doświadczenia z realizacji projektu i powstałego na jego podstawie programu *Aktywni bez względu na wiek* (program aktywizacji społecznej seniorów z Gdańska – mojego autorstwa, będący wynikiem badań naukowych prowadzonych przeze mnie w Uniwersytecie Gdańskim) – zrealizowanego za pośrednictwem organizacji pozarządowej Towarzystwo Edukacyjne „Wiedza Powszechna” w Gdańsku (jako podmiotu uczestniczącego w konkursie ofert). Dzięki programowi, na który składała się kompleksowa oferta edukacyjna, uczestniczący w nim seniorzy (60 osób) otrzymali możliwość zdobycia nowej wiedzy i umiejętności pozwalających sprawniej funkcjonować w otaczającym ich świecie oraz nauczyli się, jak zachowywać dobrą kondycję fizyczną, psychiczną i umysłową. W trakcie realizacji programu ważne dla odbiorców okazały się: jego praktyczne ukierunkowanie, możliwość korzystania z poradnictwa, nawiązanie kontaktów osobistych oraz wspólne spędzanie czasu. Zarówno byłem związany z fazą koncepcyjną programu (odpowiadałem ze jego tworzenie), jak i prowadziłem w praktyce jeden z jego komponentów (zajęcia aktywności fizycznej, podczas których wykorzystałem m.in. wiedzę zdobytą na studiach kinezygerontoprolaktycznych). O znaczeniu i sukcesie programu *Aktywni bez względu na wiek* może świadczyć wybranie go do pogłębionych badań (jako przykład dobrych praktyk – inicjatyw skierowanych do seniorów) dotyczących inwestycji społecznych w Polsce i sformułowania rekomendacji w ramach projektu *Innovative Social Investment: Strengthening Communities in Europe – InnoSI* (finansowanego przez Komisję Europejską w ramach

programu Horyzont 2020)⁴. Program *Aktywni bez względu na wiek* i przeprowadzona na jego podstawie analiza udowodniły, że istnieje potrzeba stymulowania aktywności oraz propagowania takiego stylu życia, który dostarczy seniorom wyższego poziomu satysfakcji osobistej i większych możliwości w zakresie stopnia partycypacji publicznej.

W rozdziale *Polityka senioralna w wymiarze lokalnym – wybrane przykłady innowacji społecznych na rzecz aktywnego i zdrowego starzenia się*, na tle ujęcia aktywnego starzenia przez Światową Organizację Zdrowia (WHO), które jest oparte na trzech filarach: partycypacji, zdrowiu i bezpieczeństwie, zaleceń Unii Europejskiej oraz założeń polityki senioralnej w Polsce, skupiłem się na analizie przykładów innowacji w zakresie zdrowego i aktywnego starzenia się. Podkreśliłem przy tym konieczność partycypacji różnych podmiotów w realizacji koncepcji na rzecz lepszej jakości życia oraz wymowną rolę konceptualizacji i realizacji programów aktywizujących seniorów, która przypada samorządom lokalnym i organizacjom trzeciego sektora – znajdującym się szczególnie blisko samych zainteresowanych. Realizowane na bazie programów dla seniorów zajęcia o charakterze teoretycznym i praktycznym wywierają korzystny wpływ na stan zdrowia fizycznego i psychicznego oraz są okazją do podtrzymywania więzi społecznych.

Wiele z innowacyjnych inicjatyw prowadzonych w skali lokalnej sprzyja wzmocnieniu potencjału zdrowotnego ludzi starszych i jednocześnie może zmniejszyć koszty opieki zdrowotnej. Chodzi przede wszystkim o te, które dotyczą sprawności funkcjonalnej, zachowania niezależności i lepszego samopoczucia. Zwróciłem uwagę na to, że promocję zdrowego, aktywnego starzenia postrzega się wręcz jako element racji stanu i warunków ograniczenia przewidywanych skutków zdrowotnych zmian demograficznych (w aspekcie wsparcia zarówno trwałości i efektywności systemów opieki, jak i zdrowia publicznego).

Niezwykle istotnym komponentem zdrowego starzenia się i programów na rzecz wzmocnienia potencjału zdrowotnego seniorów jest regularnie praktykowana aktywność fizyczna traktowana w charakterze profilaktyki. Kwestie tę rozwijam w artykule *Deficiency of physical activity in older people in Poland*, którego celem była z jednej strony analiza poziomu i uwarunkowań aktywności fizycznej ludzi starszych w Polsce, a z drugiej – korzyści dla ludzi starszych wynikających z regularnej aktywności fizycznej (w ramach pomyślnego i zdrowego

⁴ Pogłębione badania efektów programu w: A. Wiktorska-Święcka, M. Klimowicz, M. Michalewska-Pawlak, D. Moroń, *Inwestycje społeczne jako nowy paradygmat polityk publicznych w Unii Europejskiej* (Rozdział 4. *Ewaluacja inwestycji społecznej w praktyce na przykładzie programu ASOS*), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2017, s. 132–190.

starzenia się) – nie tylko z jednostkowego punktu widzenia, ale także w szerszym kontekście: wydłużającego się życia i wzrostu wydatków związanych z pomocą oraz opieką zdrowotną.

W artykule tym podkreślam m.in., że choć wraz z wiekiem następuje naturalna utrata sprawności fizycznej (a w konsekwencji – zdolności do wykonywania pewnych czynności), to jednak chodzi o to, aby tempo tego spadku sprawności było możliwie najwolniejsze oraz odbywało się z jak najwyższego poziomu, który można osiągnąć dzięki odpowiedniemu stylowi życia (m.in.: zdrowe odżywianie się, przestrzeganie zasad higieny, regularne badania, aktywność społeczna, aktywność fizyczna). Trening zdrowotny odgrywa istotną rolę w prewencji wielu schorzeń i chorób i ma jednocześnie pozytywny wpływ na jakość życia w starości. Odnosi się to przede wszystkim do sprawności funkcjonalnej, a tym samym jak najdłuższego zachowania niezależności, lepszego samopoczucia oraz wyższej samooceny w ostatniej fazie życia. Warto dodać, że problematyka ta zyskała wymiar praktyczny i popularyzatorski – była podstawą wielu wygłoszonych przeze mnie wykładów dla seniorów dotyczących korzyści, które płyną z praktykowania aktywności fizycznej, oraz bezpiecznych form tej aktywności. Jestem przekonany, iż uświadamianie seniorów, że integralną częścią pomyślnego zdrowego starzenia się jest zachowanie odpowiedniej sprawności funkcjonalnej, ma walory inwestycyjne – upowszechnienie wiedzy sprzyja osiągnięciu możliwie najlepszego stanu zdrowia i jak najdłuższej samodzielności.

Wyzwaniem badawczym, jakie postawiłem sobie w rozdziale *Polityka senioralna w Gdańsku – przykłady lokalnych inicjatyw*, były rozpoznanie i analiza przejawów kształtującej się polityki senioralnej ze szczególnym uwzględnieniem lokalnej specyfiki. W skali państwa istotne w tym są m.in. wspomniane wcześniej *Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020* oraz ustawa o osobach starszych⁵, w której politykę senioralną określono jako „ogół działań organów administracji publicznej oraz innych organizacji i instytucji, które realizują zadania i inicjatywy kształtujące warunki godnego i zdrowego starzenia się”. Przyjmuje się, że odpowiednio prowadzona polityka senioralna powinna reagować na aktualne wyzwania i być realizowana przy udziale różnych podmiotów. Jednostką administracyjną będącą najbliżej obywateli jest gmina, w której koncentruje się istotna część zbiorowych potrzeb wpływających na jakość życia obywateli. Trudno w związku z tym przecenić rolę środowiska lokalnego w życiu ludzi starszych, w nim bowiem przebiega w znacznej mierze ich życie. W skali lokalnej warunki życia i potrzeby seniorów są najbardziej

⁵ Ustawa z dnia 11 września 2015 o osobach starszych, Dz.U. z 2015 r., poz. 1705.

wyraźne i dokładnie uwidacznia się efektywność podejmowanych działań – uwzględniających również potencjał społeczności lokalnej.

Celem polityki senioralnej w Polsce jest wspieranie i zapewnianie możliwości aktywnego starzenia się w zdrowiu oraz prowadzenia w dalszym ciągu samodzielnego, niezależnego i satysfakcjonującego życia, nawet przy pewnych ograniczeniach funkcjonalnych. W artykule zwracam uwagę na fakt, że odpowiednio zaprojektowana i wdrażana polityka senioralna jest istotnym elementem modelu polityki społecznej, która powinna reagować na aktualne wyzwania. Przyjmuję że centralne podmioty polityki społecznej określają jej ogólne cele, a także koordynują wdrażanie programów ogólnopaństwowych, z kolei określanie celów bardziej szczegółowych – dodatkowo uwzględniających określoną specyfikę – i ich realizacja powinny odbywać się w skali lokalnej. W tej perspektywie zasadniczą rolę odgrywają bezsprzecznie organy samorządu terytorialnego oraz działające na jego terenie organizacje trzeciego sektora. Jest to ogólny kontekst, w którym analizuję w artykule politykę senioralną realizowaną w Gdańsku, gdzie – podobnie jak w wielu innych dużych polskich miastach – proces starzenia postępuje dynamicznie. Dobrze rozpoznanie sytuacji życiowej gdańskich seniorów na podstawie badań naukowych (współfinansowanych ze środków miejskich, przeprowadzonych przez zespół z Uniwersytetu Gdańskiego) sprzyja działaniom skierowanym zarówno do osób starszych o ograniczonej sprawności i potrzebujących pomocy w wykonywaniu codziennych czynności, jak i do aktywnych seniorów – a jednym z najważniejszych aspektów staje się integracja społeczna.

Szczególną wagę w realizacji polityki senioralnej Gdańsk przywiązuje do współpracy z organizacjami pozarządowymi. W rozdziale wskazuję przykłady tego typu inicjatyw – niektórych pionierskich w skali kraju i cyklicznych (np. innowacyjny Gdański Fundusz Senioralny). W związku z wyzwaniami i problemami związanymi ze starzeniem się obywateli miasto inwestuje szczególnie w trzy strategiczne obszary polityki senioralnej. Należą do nich: rozwijanie koncepcji i upowszechnienie teleopieki, propagowanie aktywności społecznej i fizycznej wśród seniorów, a także opracowanie i wdrożenie systemu informacji dla najstarszych mieszkańców.

Rozdział ten stał się podbudową szerszego ujęcia tematu w pracy ***Analiza porównawcza polityki senioralnej w skali lokalnej na przykładzie Gdańska, Sopotu i Gdyni***. Postawionym tu celem badawczym było zbadanie polityki wobec ludzi starszych, realizowanej w trzech sąsiadujących ze sobą pomorskich miastach: w Gdańsku, Sopocie i Gdyni. Każde z nich charakteryzuje się nieco innymi uwarunkowaniami procesu starzenia się ludności

(uwzględniając choćby jego tempo czy rolę migracji), warto natomiast podkreślić, że należą one do liderów pod względem prowadzonej w nich polityki senioralnej, dzięki czemu mogą służyć przykładami dobrych praktyk w tej materii. W rozdziale skupiam się na analizie praktycznego wymiaru działań na rzecz seniorów – z punktu widzenia koncepcji (prześledziłem strategie i dokumenty strategiczne w tym względzie), podmiotów pomocowych, a także cyklicznych inicjatyw samorządu oraz roli odgrywanej przez organizacje pozarządowe.

Istnieje konsensus co do tego, że polityka senioralna z jednej strony musi czerpać z dużego potencjału osób starszych, a z drugiej – zachęcać ich do aktywności społecznej, dając samym zainteresowanym szansę na szerszy udział w jej projektowaniu. W artykule *Gminne rady seniorów z perspektywy lokalnej polityki senioralnej* poszukiwałem odpowiedzi na pytania o uwarunkowania rozwoju i wpływ gminnych rad seniorów (powstających na mocy nowelizacji Ustawy z 11 października 2013 r. o samorządzie gminnym na podstawie dodanego artykułu 5c ust. 2 i 5) na politykę senioralną realizowaną w gminach, w których one funkcjonują. Interesowały mnie konfrontacja założeń ideowych i normatywnych gminnych rad seniorów z praktycznym wymiarem ich funkcjonowania oraz poziom partycypacji obywatelskiej seniorów w tej materii. Jako cel pracy postawiłem sobie zatem zbadanie zasad tworzenia gminnych rad seniorów w skali państwa ze szczególnym uwzględnieniem tych funkcjonujących w województwie pomorskim.

Analiza dotyczyła struktury wszystkich gminnych rad seniorów na wybranym obszarze – na podstawie ich statutów – oraz działalności (m.in. na podstawie analizy dostępnych protokołów ich spotkań). W pracy starałem się ukazać najważniejsze podobieństwa i różnice między funkcjonowaniem rad seniorów, a także przykłady decyzji w wymiarze praktycznym. W skali kraju gminne rady seniorów działają jak na razie w co ósmej gminie – w województwie pomorskim w 17% samorządów (w tym najwięcej w gminach o charakterze miejskim i miastach na prawach powiatu). W praktyce członkami rad seniorów stają się przedstawiciele seniorów, organizacji działających na ich rzecz oraz reprezentanci gminy.

Wśród zadań i obszarów działalności rad seniorów najczęściej pojawiają się zapisy dotyczące monitorowania potrzeb osób starszych w gminie, działań w kierunku ich aktywizacji i integracji społecznej, współpracy z władzami i organizacjami pozarządowymi na rzecz lepszych warunków życia seniorów, ich bezpieczeństwa itp. Rady zajmują się w dużej mierze koordynacją działań organizacji pozarządowych na rzecz ludzi starszych, co pozwala na skoncentrowanie potencjału (nierzadko kilku podmiotów) na wspólnym celu czy wypracowaniu stanowiska i zwiększeniu szans na realizację. Dzięki radom seniorów władze gmin mają

do czynienia z instytucjami, które w zorganizowany, systemowy sposób aktywizują starszych obywateli i mogą przyczyniać się do wzrostu ich zaangażowania w lokalne życie społeczne oraz w sferę obywatelskiej aktywności (mają do tego potencjał). Za pośrednictwem rad seniorów starsi obywatele mogą mieć większy wpływ na decyzje władz samorządowych, a te mogą je podejmować w związku z artykułowanymi oczekiwaniami.

PODSUMOWANIE

Rezultatem prowadzonych przeze mnie badań, które przedstawiłem w zbiorze publikacji powiązanych tematycznie prezentowanych jako osiągnięcie habilitacyjne *Polityka społeczna wobec ludzi starszych w Polsce w kontekście współczesnych zmian i wyzwań – w kierunku polityki senioralnej* jest w moim przekonaniu znaczne poszerzenie wiedzy w tej tematyce przez wskazanie wyzwań i problemów związanych ze starzeniem się ludności oraz pogłębioną analizę polityki państwa w tym zakresie. Za ważne w moich badaniach uważam usystematyzowanie wiedzy i pojęć stosowanych w odniesieniu do analizowanej problematyki i połączenie warstwy teoretycznej z praktycznymi aspektami polityki społecznej wobec ludzi starszych, realizowanej na poziomie państwa i w samorządach lokalnych. Do najistotniejszych efektów moich prac, stanowiących wkład do nauki o polityce, zaliczam:

- analizę konsekwencji starzenia się ludności Polski dla polityki społecznej państwa;
- wykazanie roli państwa jako podmiotu polityki społecznej wobec ludzi starszych oraz określenie kierunków jej zmian i charakterystykę warunków, w jakich była ona realizowana;
- poszerzenie wiedzy nt. gospodarki senioralnej i wyzwań rynku pracy związanych ze starzeniem się zasobów ludzkich;
- poszerzenie wiedzy o roli odgrywanej przez samorząd i organizacje trzeciego sektora w polityce społecznej wobec ludzi starszych – w kontekście koncepcji aktywnego i zdrowego starzenia się;
- poszerzenie wiedzy o formach opieki dla ludzi starszych;
- rozpoznanie uwarunkowań aktywności społecznej seniorów;
- rozpoznanie i analizę przejawów kształtującej się polityki senioralnej ze szczególnym odniesieniem do lokalnej specyfiki;
- poszerzenie wiedzy o funkcjonowaniu gminnych rad seniorów będących formą partycypacji obywatelskiej ludzi starszych z potencjałem wywierania wpływu na kształtowanie polityki senioralnej w skali lokalnej.

Prezentowane przeze mnie wyniki analiz i wnioski mają walor teoretyczny i poznawczy. Mogą być wykorzystywane w praktycznym wymiarze polityki społecznej wobec ludzi starszych (w tym szczególnie w stanowiącej jej element polityce senioralnej) – zarówno przez władze samorządowe, jak i przez współdziałające z nimi w tym obszarze organizacje trzeciego sektora – a także pomóc w aktywizacji seniorów i budowaniu ich reprezentacji przedstawicielskiej w samorządach.

5 POZOSTAŁE OBSZARY ZAINTERESOWAŃ NAUKOWYCH ORAZ POZOSTAŁE OSIĄGNIĘCIA NAUKOWO-BADAWCZE I ORGANIZACYJNE

Od początku swojej pracy zawodowej rozwijam aktywność naukową przede wszystkim w zakresie polityki społecznej, koncentrując się przy tym szczególnie na jej aspektach odnoszących się do ludzi starszych. W toku moich dociekań naukowych analizowałem jednak również inne szczegółowe kwestie związane z głównym nurtem moich badań, obejmujące m.in. problematykę ekonomii społecznej, wykluczenia społecznego, polityki społecznej Unii Europejskiej oraz migracji. W wyniku moich badań w obszarze ekonomii społecznej powstał cykl badawczy, którego celem była analiza systemowych uwarunkowań powstawania i funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej. Interesowała mnie przede wszystkim rola odgrywana przez te podmioty w polityce państwa i w aktywizacji zawodowej oraz przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu. W drodze do realizacji postawionego celu badawczego na przestrzeni kilku lat dokonywałem analiz odnośnych przepisów, dokumentów urzędowych i studiów literatury.

Prowadziłem także badania empiryczne w skali regionalnej – województwa pomorskiego (na podstawie standaryzowanego wywiadu) – dotyczące spółdzielni socjalnych (kontakt z przedstawicielami spółdzielni socjalnych odbywał się drogą telefoniczną lub/i za pośrednictwem poczty elektronicznej). Wyzwaniem badawczym, jakie sobie postawiłem, były przede wszystkim weryfikacja realnie działających spółdzielni socjalnych (która wykazała znaczne różnice między oficjalnymi danymi a stanem faktycznym) i analiza ich funkcjonowania. Najważniejsze pytania badawcze dotyczyły inspiracji/inicjatora powstania spółdzielni, podstawowego oraz uzupełniającego profilu jej działalności, a także charakteru zatrudnienia pracujących tam osób. W bloku pytań znalazły się również te, które dotyczyły największych trudności w czasie powstawania, bieżącego stanu finansowego, sposobów pozyskiwania i charakteru odbiorców produktów/usług spółdzielni, a także perspektyw na

przyszłość. Równocześnie przedmiotem mojej stałej uwagi i analiz były kwestie związane z rozwojem systemowego wsparcia dla podmiotów ekonomii społecznej w województwie pomorskim. W wyniku badań w tym obszarze powstały następujące publikacje:

- M. Kubiak, *Ekonomia społeczna w polityce państwa*, „Athenaeum Polskie Studia Politologiczne” 2010, vol. 24, s. 143–164;
- M. Kubiak, *Ekonomia społeczna jako sposób przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych*, [w:] *Przemoc w rodzinie. Analiza zjawiska na tle wybranych problemów społecznych*, pod red. M. Czerwińskiej-Jaśkiewicz, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Świdwinie, Instytut Polityki Społecznej i Stosunków Międzynarodowych Politechniki Koszalińskiej, Świdwin 2013, s. 107–128;
- M. Kubiak, *Ekonomia społeczna w polityce Unii Europejskiej oraz w wybranych państwach członkowskich*, [w:] *Umiędzynarodowienie polskiej polityki społecznej – aspekty globalne i europejskie*, pod red. K. Głąbickiej i M. Kubiaka, Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej–Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2013, s. 341–362;
- M. Kubiak, *Stan i perspektywy rozwoju sektora ekonomii społecznej w województwie pomorskim*, [w:] *Innowacje w polityce społecznej XXI wieku. Przedsiębiorczość – zmiana – rozwój – polityka socjalna*, pod red. E. Trafiałek, Wyd. Śląsk, Katowice 2014, s. 324–345;
- M. Kubiak, *Funkcjonowanie podmiotów ekonomii społecznej w województwie pomorskim na przykładzie spółdzielni socjalnych*, [w:] *Spółdzielnie socjalne jako instrument polityki społecznej państwa*, pod red. W. Janochy, J. Koperka i K. Zielińskiej-Król, Wyd. KUL, Lublin 2015, s. 133–150;
- M. Kubiak, *Systemowe uwarunkowania rozwoju ekonomii społecznej w województwie pomorskim*, [w:] *Ekonomia społeczna między rynkiem, państwem a obywatelem*, pod red. D. Murzyn i J. Pach, Difin, Warszawa 2018, s. 139–155.

Do swoich osiągnięć naukowo-badawczych zaliczam również redakcje i współredakcje monografii, których tematyka wiąże się z różnymi problemami i uwarunkowaniami polityki społecznej:

- *Umiędzynarodowienie polskiej polityki społecznej – aspekty globalne i europejskie*, pod red. K. Głąbickiej i M. Kubiaka, Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2013, ss. 380;
- *Polityka społeczna wobec wyzwań i zmian zachodzących we współczesnym świecie*, pod red. M. Kubiaka, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2014, ss. 335;

- **Polityka społeczna dla bezpiecznego rozwoju**, pod red. M. Leszczyńskiego i M. Kubiaka, Instytut Politologii UG, Gdańsk 2015, ss. 450.

W publikacjach tych, będących efektami zorganizowanych przeze mnie trzech ogólnopolskich konferencji w Gdańsku, autorami rozdziałów byli uznani politolodzy: specjaliści w zakresie polityki społecznej, ekonomiści i badacze stosunków międzynarodowych (dodatkowo wzięli w nich udział także doktoranci). Ustalenia zawarte w tych publikacjach stanowiły ważną inspirację do rozwijania moich badań.

Jestem też współautorem podręcznika do polityki społecznej Unii Europejskiej:

- W. Turnowiecki, M. Kubiak, **Polityka społeczna Unii Europejskiej**, Wyd. Ateneum – Szkoły Wyższej, Gdańsk 2013, s. 355 (rozdziały: 3. *Podmioty polityki społecznej w Unii Europejskiej*, s. 51–68; 4. *Procesy demograficzne w Unii Europejskiej*, s. 69–86; 5. *Finansowanie polityki społecznej Unii Europejskiej*, s. 87–102; 7. *Prawa socjalne w Unii Europejskiej*, s. 121–138; 10. *Standardy pomocy społecznej Unii Europejskiej*, s. 175–198; 11. *Polityka ochrony środowiska Unii Europejskiej*, s. 199–213; 13. *Ewolucja polityki społecznej Unii Europejskiej*, s. 229–251);

oraz autorem czterech rozdziałów w podręcznikach z zakresu polityki społecznej:

- M. Kubiak, **Europeizacja polityki społecznej** (rozdz. 3), [w:] *Europejska polityka społeczna*, pod red. R. Gabryszak i D. Magierka, Difin, Warszawa 2011, s. 44–71;
- M. Kubiak, **Perspektywy europejskiej polityki społecznej** (rozdz. 9), [w:] *Europejska polityka społeczna*, pod red. R. Gabryszak i D. Magierka, Difin, Warszawa 2011, s. 231–253;
- M. Kubiak, **Polityka ochrony zdrowia** (rozdz. 7), [w:] *Wprowadzenie do polityki społecznej*, pod red. R. Gabryszak i D. Magierka, Difin, Koszalin 2009, s. 87–115;
- M. Kubiak, **Polityka społeczna wobec ludzi starszych i niepełnosprawnych** (rozdz. 10), [w:] *Wprowadzenie do polityki społecznej*, pod red. R. Gabryszak i D. Magierka, Difin, Koszalin 2009, s. 133–162.

Napisałem także kilka innych rozdziałów w książkach i artykułów naukowych dotyczących różnych obszarów badawczych polityki społecznej – m.in. bezdomności, warunków życia, demograficznych uwarunkowań polityki rodzinnej i migracji (prace te uwzględniłem w załącznikach nr 4 i 5).

W sumie po obronie doktoratu wygłosiłem **45 referatów na konferencjach** i seminariach ogólnopolskich oraz międzynarodowych, prezentując wyniki moich naukowych dociekań.

Moja aktywność wiąże się również z **członkostwem w towarzystwach naukowych**: w Polskim Towarzystwie Nauk Politycznych, Polskim Towarzystwie Polityki Społecznej, Polskim Towarzystwie Demograficznym, Polskim Towarzystwie Studiów Międzynarodowych, Instytucie Bałtyckim.

Jestem recenzentem kilku czasopism naukowych: „Roczniki Nauk o Rodzinie”, „Roczniki Teologiczne Zeszyty Praca Socjalna”, „Wrocławskie Studia Politologiczne”, kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego „Studia i Prace”, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne”, „Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych” / „Journal of Insurance, Financial Markets & Consumer Protection”, „Polish Political Science Review. Polski Przegląd Politologiczny”. Od 2017 r. pełnię też funkcję redaktora (*editor*) w czasopiśmie „Polish Political Science Yearbook”.

Inne aspekty mojego zaangażowania w rozwój zawodowy, które chciałbym podkreślić, to:

- autorstwo publikacji ***Informator dla gdańskich seniorów, ich rodzin i opiekunów***, Gdańsk 2010, ss. 36 – jest to opracowanie o praktycznym zastosowaniu dla osób starszych, przygotowane na zamówienie miasta Gdańsk;
- udział w szkoleniu ***Srebrna reprezentacja NGO*** prowadzonym przez Wspólnotę Roboczą Związków Organizacji Socjalnych (w ramach Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych), które dotyczyło budowania reprezentacji seniorów w regionach – gminnych rad seniorów (Warszawa 2013);
- członkostwo w Gdańskiej Radzie ds. Seniorów (od 15.12.2015 r.) – jest to organ doradczy Prezydenta Miasta Gdańsk w sprawach dotyczących osób starszych, reprezentacja organizacji zrzeszających osoby starsze, organizacji społecznych oraz osób fizycznych działających na rzecz poprawy jakości życia seniorów i instytucji publicznych, które zajmują się problemami osób starszych w Gdańsku.

5.1. Udział w projektach badawczych i grantach

Bardzo ważną część mojej pracy naukowej stanowi uczestnictwo w badawczych i dydaktycznych projektach międzynarodowych i krajowych. Udział w nich i zdobywane dzięki temu doświadczenie postrzegam jako możliwość nabywania nowych kompetencji niezbędnych do rozwoju naukowego. Aby rozwinąć umiejętności dotyczące udziału w procedurach konkursowych i aplikacyjnych, ukończyłem studia podyplomowe na kierunku menedżer badań naukowych i prac rozwojowych w Wyższej Szkole Innowacji w Lublinie w 2012 r.

Dotychczas brałem udział w następujących projektach:

- **Agenda Bezdomności. Standard aktywnego powrotu na rynek pracy (2005–2008)** [EQ/o28/A/d2/2005] – projekt dotyczący badań wykluczenia społecznego i polityki społecznej wobec problemu bezdomności w aspekcie reintegracji zawodowej. Brałem w nim udział jako członek grupy badawczej, a do moich obowiązków należały uczestnictwo w pracach zespołu badawczego oraz praca nad przygotowaniem i opracowaniem metodologii badań. Projekt był prowadzony w ramach Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL, w której uczestniczyły: Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta – Koło Gdańskie, Uniwersytet Gdański, Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności oraz Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Sopocie;
- **Aktywni bez względu na wiek** – projekt realizowany w latach 2014–2015 w ramach Rządowego Programu na rzecz Aktywizacji Społecznej Osób Starszych (ASOS), prowadzony przez stowarzyszenie Towarzystwo Edukacyjne „Wiedza Powszechna” w Gdańsku. W ramach projektu opracowałem koncepcję projektu i uczestniczyłem w jego realizacji (karta aplikacji produktu). Celem było stworzenie i wdrożenie kompleksowej oferty edukacyjnej, która miała ułatwić ludziom starszym sprawniejsze funkcjonowanie w otaczającym świecie, a także zachowanie dobrej kondycji fizycznej, psychicznej i umysłowej (bloki tematyczne i moduły praktyczne zajęć: zasady zdrowego stylu życia; specyfika schorzeń wieku podeszłego i ich profilaktyka; zajęcia aktywności fizycznej; opieka nad osobą niepełnosprawną/sędziwą i jej pielęgnacja; pomoc przedlekarska; konsultacje z prawnikiem; konsultacje z psychologiem). W projekcie wzięło udział 60 osób starszych z Gdańska;
- **Learning the Different to Find the Common** w ramach programu Grundtvig (Socrates) – projekt mający na celu budowanie partnerstwa między instytucjami z Polski (podmiot prowadzący: Towarzystwo Edukacyjne „Wiedza Powszechna”), Hiszpanii i Turcji pracującymi w obszarze nauczania dorosłych oraz wymianę doświadczeń w zakresie idei uczenia się przez całe życie (*life long learning*). W ramach projektu uczestniczyłem m.in. w wizycie studyjnej w Bormujos k. Sewilli (11–15.05.2015 r.);
- **Innovative Social Investment: strengthening communities in Europe (InnoSI)** – międzynarodowy projekt badawczy realizowany w latach 2015–2017, finansowany przez Komisję Europejską w ramach programu Horyzont 2020 (Grant Agreement nr 649189), koordynowany przez Manchester Metropolitan University w partnerstwie z Uniwersytetem Wrocławskim, pod kierunkiem prof. dr hab. Aldony Wiktorskiej-Święckiej. Byłem zaangażowany w realizację pakietu roboczego WP4 *Case studium*

analysis w charakterze wykonawcy; mój udział w pracach badawczych polegał na współuczestnictwie w opracowaniu metodologii badań empirycznych, identyfikacji grupy docelowej badania oraz organizacji wywiadów indywidualnych w ramach ewaluacji Rządowego Programu na rzecz Aktywizacji Społecznej Osób Starszych (ASOS);

- **System Aktywizacji Społeczno-Zawodowej w Gdańsku – komponent usług społecznych** – projekt realizowany w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2014–2020 [Priorytet 6. Integracja; Działanie 6.2. Usługi społeczne; Poddziałanie 6.2.1. Rozwój usług społecznych (mechanizm Zintegrowane Inwestycje Terytorialne)], którego beneficjentem jest miasto Gdańsk (nr umowy RPPM.06.02.01-22-0006/16); jego cel to zmniejszenie liczby osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym w Gdańsku przez rozwój i wdrożenie usług społecznych w pięciu centrach aktywizacji społecznej zlokalizowanych na obszarach o dużej skali zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym w latach 2017–2022. Od 1 sierpnia 2017 r. biorę udział w tym projekcie (realizowanym w ramach partnerstwa Stowarzyszenia WAGA i Miasta Gdańsk) jako wykonawca – prowadzę zajęcia integracyjne dla osób zależnych, w tym starszych i niepełnosprawnych (dostosowane do ich potrzeb);
- **Złota Jesień Seniora – Wsparcie Uniwersytetów Trzeciego Wieku w Województwie Pomorskim** – projekt ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, z Fundacją dla Gdańska i Pomorza jako podmiotem prowadzącym. W projekcie tym brałem udział w 2018 r. jako wykonawca. Byłem odpowiedzialny za opracowanie oraz praktyczną realizację programu zajęć edukacyjnych i ruchowych dla seniorów z kilku małych i średnich miejscowości województwa pomorskiego (Malbork, Gniew, Tczew, Pszczółki, Pruszcz Gdański, Pelplin), w których dzięki projektowi powstały uniwersytety trzeciego wieku;
- **NGO's for better life of aged people in the Baltic Sea Region** (Nordic Council of Ministers) – międzynarodowy projekt, którego celem były upowszechnienie i wymiana najlepszych praktyk z zakresu przedsięwzięć na rzecz seniorów, realizowanych przez organizacje pozarządowe i samorządy w państwach bałtyckich. Brałem w nim udział jako przedstawiciel polskiego partnera – Towarzystwa Edukacyjnego „Wiedza Powszechna” w Gdańsku. Efektem były m.in. wizyty studyjne w Joensuu (Finlandia, 4–6.12.2017 r.: Joen Severi Association, Karelia University of Applied Sciences, Suvituli Service Centre for Seniors, North Karelia Center for Public Health) oraz Hamar

(Norwegia, 6–8.12.2017 r.: Finsalsenteret, Center for Elderly in a Neighborhood in Hamar Municipality), dzięki którym zapoznałem się ze specyfiką organizacji pomocy i opieki dla ludzi starszych w Finlandii oraz Norwegii, a także rolą odrywaną w tym obszarze przez organizacje pozarządowe. Efektem tej współpracy jest również publikacja, w której opublikowano mój tekst: M. Kubiak, *Selected initiatives for the activation of seniors. Senior policy in Poland*, [w:] *Active ageing. Best practices of project partners NGO's for better life of aged people in the Baltic Sea Region*, Charitable Foundation „Health of Karelia”, Petrozavodsk 2018, s. 18–36;

- **Energy for the Future. European Studies to the Challenges in the European Union** – projekt Komisji Europejskiej Jean Monnet Modules (Erasmus+) (nr: 587453-EPP-1-PL-EPPJMO-MODULE 2017–2020). Brałem w nim udział w charakterze wykonawcy jako członek zespołu badawczego ze strony Uniwersytetu Gdańskiego (koordynator: dr hab. Sylwia Mrozowska; czas realizacji: lata 2017–2020). Mój udział w projekcie polegał na: przygotowaniu wykładu *Polityka społeczna w Unii Europejskiej* (także w postaci multimedialnej – nagranie wideo), opracowaniu materiałów dla studentów wraz z pytaniami problemowymi i testowymi oraz literaturą pozwalającą na pogłębione studia przedmiotowego zagadnienia, a także opracowaniu części kursu e-learningowego *Wyzwania polityczne dla obszaru Unii Europejskiej* (część pt. *Polityka społeczna Unii Europejskiej*).

Ponadto w 2008 r. realizowałem w Uniwersytecie Gdańskim projekt dla młodych naukowców *Polityka społeczna wobec ludzi starych* w ramach badań własnych (nr 7600–5–0078–8), którego efektem było istotne poszerzenie wiedzy przydatnej w zakresie popularyzacji nauki oraz wygłoszenie referatów na konferencjach.

5.2. Działalność dydaktyczna

W ramach działalności dydaktycznej prowadzę obecnie zajęcia na dwóch kierunkach studiów – politologia i bezpieczeństwo narodowe: konwersatorium *Polityka społeczna we współczesnym świecie*, wykład i ćwiczenia *Polityka społeczna*, ćwiczenia *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, wykład *Bezpieczeństwo społeczne* oraz wykład ogólnouczelniany *Polityka społeczna w Unii Europejskiej* i fakultet *Ekonomia społeczna*. Prowadzę również seminarium licencjackie dla studentów politologii oraz bezpieczeństwa narodowego (obecnie dla

9 uczestników studiów niestacjonarnych). W poprzednich latach nauczałem m.in. następujących przedmiotów: *Międzynarodowe stosunki gospodarcze, Instytucje polityczne Unii Europejskiej, Społeczne dzieje pomocy człowiekowi, Polityka gospodarcza.*

Za działalność organizacyjną i dydaktyczną zostałem wyróżniony w 2014 r. przez Dyrektora Instytutu Politologii UG prof. dr hab. Tadeusza Dmochowskiego dyplomem za osiągnięcia dydaktyczne i w zakresie popularyzacji nauki oraz ponadprzeciętną pracę organizacyjną na rzecz Instytutu Politologii UG, a dwa lata później – **Medalem Komisji Edukacji Narodowej.**

Pracowałem ze studentami jako opiekun prac licencjackich – dotychczas wypromowałem 12 prac, a kolejnych 9 jest w trakcie powstawania. Byłem też recenzentem prac magisterskich i licencjackich w Instytucie Politologii UG.

Moja wiedza i zaangażowanie w pomoc w kształceniu kadr zostały też docenione przez powierzenie mi roli **promotora pomocniczego** w przewodzie doktorskim mgra Piotra Janiszewskiego – rozprawa doktorska pt. *Polityka państwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych a współczesne standardy europejskie*, której promotorem był prof. dr hab. Tadeusz Dmochowski. Formalnie zostałem powołany do tej funkcji decyzją Rady Naukowej Instytutu Politologii Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego z dnia 19 kwietnia 2018 r., a obrona doktoratu odbyła się 11 października 2018 r.

5.3. Działalność organizacyjna

Podczas mojej pracy w Uniwersytecie Gdańskim brałem udział w komisjach rekrutacyjnych na studia niestacjonarne (w 2004 i 2005 r. jako sekretarz komisji; w 2007 i 2008 r. jako członek komisji). Pełniłem też funkcję sekretarza międzynarodowej konferencji naukowej *Polska wobec współczesnych wyzwań globalnych i regionalnych* (Gdańsk 19–20.05.2005 r.) i brałem udział w organizacji dwóch seminariów naukowych pt. **Rozwiązywanie problemów ludzi starszych** (Gdańsk, 24.10.2007 r. i 16.12.2009 r.) – w ramach współpracy z Towarzystwem Edukacyjnym „Wiedza Powszechna” – oraz międzynarodowego seminarium naukowego *Senior – obywatel osoba* (Gdańsk, 22.10.2013 r., Towarzystwo Edukacyjne „Wiedza Powszechna” i Ateneum Szkoła Wyższa). Za najważniejsze osiągnięcie w obszarze działalności organizacyjnej uznaję zainicjowanie i zorganizowanie w Instytucie Politologii UG cyklu trzech ogólnopolskich konferencji naukowych: *Polska polityka społeczna z perspektywy globalizacji i europeizacji* (20–21.05.2013 r.), *Polityka społeczna wobec wyzwań i zmian zachodzących we współczesnym świecie* (19.05.2014 r.) oraz *Polityka społeczna dla*

bezpiecznego rozwoju (22.05.2015 r.). W każdej z nich udział wzięli uznani naukowcy, m.in. politolodzy i ekonomiści, a teksty autorów zostały każdorazowo opublikowane w recenzowanych zbiorach. Ponadto zaszczytem było dla mnie członkostwo w Komitecie Organizacyjnym XXXIV Międzynarodowej Konferencji Polityków Społecznych – Kongres Polityków Społecznych *Polityka społeczna w Polsce i w Europie*, organizowanym przez Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej i Polską Akademię Nauk (Komitet Nauk o Pracy i Polityce Społecznej) w Warszawie (13–15.06.2016 r.).

Przy okazji prowadzenia badań w Gdańsku w ramach międzynarodowego programu *Innovative Social Investment: Strengthening communities in Europe* (InnoSI – Program Horyzont 2020) zorganizowałem dla seniorów (uczestników programu *Aktywni bez względu na wiek*) szkolenie w języku angielskim – *Community Reporter* (2–3.06.2016 r.) – podczas którego mieli oni okazję nauczyć się nowych umiejętności oraz technik reporterskich, a także przećwiczyć w praktyce posługiwanie się językiem angielskim (którego uczyli się wcześniej na zajęciach) w kontakcie z native speakerem.

W ramach projektu *Strefa seniora*, będącego efektem współpracy „Dziennika Bałtyckiego”, Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego i Wydziału Nauk Społecznych UG, w listopadzie 2017 r. zorganizowałem w murach Uniwersytetu Gdańskiego konferencję popularnonaukową *Aktywny senior*, w której wzięło udział ponad 200 osób starszych.

Ponadto od 2014 r. jestem opiekunem koła naukowego Klub Wymiany Myśli Politycznej „Convertum” (z siedzibą przy Instytucie Politologii UG). W latach 2013–2016 byłem kierownikiem praktyk studenckich w Instytucie Politologii UG. Kilkukrotnie pełniłem też funkcję opiekuna roku na kierunkach politologia (w latach 2010–2013 – studia niestacjonarne I stopnia; w latach 2013–2015 – stacjonarne MSU) i bezpieczeństwo narodowe (w latach 2016–2018 – stacjonarne MSU).

5.4. Działalność popularyzująca naukę

W moim rozwoju naukowym przywiązuję dużą wagę do popularyzacji nauki oraz współpracy z organizacjami pozarządowymi i uniwersytetami trzeciego wieku, a także z domami pomocy społecznej dla osób starszych i mediami. Dowodem tego jest moje wieloletnie zaangażowanie w tej materii. Prowadziłem seminarium i warsztaty *Problemy polityki społecznej w kontekście starzenia się społeczeństwa a oczekiwania seniorów powiatu wejherowskiego* organizowane przez Europejskie Ugrupowanie na rzecz Edukacji i Kreowania

Aktywności EUREKA (Starostwo Powiatowe w Wejherowie, 20.12.2010 r.). W 2012 r. podczas X Bałtyckiego Festiwalu Nauki prezentowałem temat *Demograficzne problemy państw Unii Europejskiej* dla licealistów z pomorskich szkół. W październiku 2014 r. podczas Gdańskich Dni Seniora wziąłem udział w panelu dyskusyjnym dla osób starszych *Jesień życia z pasją i nie tylko...* Na prośbę władz dziekańskich w ramach akcji promującej Wydział Nauk Społecznych UG *Nauki społeczne – na zdrowie!* (6.02.2016 r.) wygłosiłem wykład popularyzujący naukę: *Aktywność fizyczna seniorów*, i udzieliłem wywiadu dla Radia Mors na temat potrzeb i korzyści wynikających z aktywności społecznej i fizycznej dla seniorów. W 2016 r. byłem też gościem seniorów z Gdańskiej Akademii Dojrzałości prowadzonej przez Fundację „Wiem i Umieć”, której jestem stałym współpracownikiem. W ramach współpracy z Domem Pomocy Społecznej „Polanki” w Gdańsku wygłosiłem wykład dla osób starszych *Skutki bezruchu i korzyści wynikające z aktywności fizycznej w starszym wieku* (30.03.2016 r.), byłem członkiem komisji konkursowej w X Jubileuszowym Wojewódzkim Konkursie Literacko-Artystycznym dla ludzi starszych „Życie jest piękne” (28.06.2016 r.), a także przez rok pracowałem wolontarystycznie jako instruktor kinezygerontoprofilaktyki (prowadząc regularny cykl treningów zdrowotnych dla mieszkańców domu pomocy społecznej oraz klubu seniora „Prometeusz”).

W okresie od marca do października 2016 r. byłem ekspertem w projekcie *Założę czerwone spodnie* realizowanym przez Stowarzyszenie WAGA w ramach programu ASOS, którego efektem była realizacja filmu dokumentalnego (pod tym samym tytułem) dotyczącego aktywności społecznej starszych kobiet. Brałem również udział w spotkaniach promocyjnych dotyczących tego filmu, które były połączone z debatą (Biblioteka Miejska w Słupsku, 17.11.2016 r.) oraz panelem dyskusyjnym na temat uwarunkowań aktywności ludzi starszych (Europejskie Centrum Solidarności w Gdańsku, 28.11.2016 r.). W czerwcu 2017 r. zostałem zaproszony do udziału w dyskusji panelowej *Wyzwania polityki społecznej i gospodarczej wobec sytuacji demograficznej województwa pomorskiego* (moderator dyskusji: prof. UG, dr hab. W. Toczyski). Zapis dyskusji został utrwalony w publikacji: *Sytuacja demograficzna województwa pomorskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej*, pod red. J. Hrynkiewicz i A. Potrykowskiej, t. XIV, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2017, s. 257–266.

Na zaproszenie organizatorów Słupskich Dni Seniora (Słupskiej Rady Seniorów, Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Słupsku, Stowarzyszenia „Horyzont” i Akademii Pomorskiej) podczas konferencji *Mury czy mosty* wygłosiłem referat na temat *Aktywność fizyczna ludzi starych jako potrzeba i wyzwanie* (Słupsk, 28.09.2017 r.).

Podczas współorganizowanej przeze mnie konferencji w Uniwersytecie Gdańskim (30.11.2017 r.) dla ludzi starszych *Aktywny senior* (Wydział Nauk Społecznych UG w partnerstwie z „Dziennikiem Bałtyckim”, Fundacją Hospicyjną i Urzędem Marszałkowskim Województwa Pomorskiego) wygłosiłem referat *Formy aktywności społecznej seniorów*. W ramach współpracy z „Dziennikiem Bałtyckim” w specjalnym dodatku do gazety ukazał się również tekst popularnonaukowy mojego autorstwa: *Seniorze ćwicz! Uwolnij endorfiny*, „Strefa Seniora” (dodatek do „Dziennika Bałtyckiego” 30.11.2017), red. wydania K. Kubik, listopad/grudzień 2017, s. 20–22.

W ramach inicjatywy *Aktywne wtorki seniora* realizowanej w gminie Kolbudy wygłosiłem wykłady *Aktywność fizyczna seniorów potrzeba i wyzwanie* dla osób starszych w świetlicy wiejskiej w Kolbudach (17.10.2017 r.) oraz w Ośrodku Kultury, Sportu i Rekreacji w Kowalach, gm. Kolbudy (14.11.2017 r.).

W kwietniu 2018 r. uczestniczyłem w debacie: *Senior w wolontariacie*, w ramach Dni Wolontariatu Domu Pomocy Społecznej w Sopocie (26.04.2018 r.), a niespełna miesiąc później (23.05.2018 r.) wygłosiłem wykład inauguracyjny dla słuchaczy Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Malborku podczas Wiosennych Dni Seniora w Malborku (Szkoła Łacińska).

Michał Kubiak

